

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra slovanských jazyků a literatur

Oddělení českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

K problematice sociolingvistiky

Vypracovala: Adéla Kříbalová
Vedoucí práce: PhDr. Milena Nosková, Ph.D.

České Budějovice 2017

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala vedoucí mé bakalářské práce PhDr. Mileně Noskové, Ph.D. za její vstřícnost, ochotu a trpělivost, ale také za cenné připomínky, rady a doporučení během psaní této práce. Dále děkuji členům své rodiny nejen za finanční pomoc, ale zároveň i za jejich podporu, kterou mi vyjadřovali během celého studia. Poděkování náleží také účastnicím výzkumu a i vedení společnosti, které mi jeho provedení umožnilo.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 14. 7. 2017.

.....

Adéla Kříbalová

Anotace

Tématem bakalářské práce je problematika sociolingvistiky. První část práce se zabývá prostým vymezením pojmů souvisejících s tímto tématem jako hraniční lingvistickou disciplínou. Tato část také krátce popíše jiné obory, které se sociolingvistikou souvisí. Další kapitola se věnuje historii. Popisuje, jak se tato disciplína postupně vyvíjela v zahraničí a jak se v pozdějších letech dostávala i do naší země. Následuje teoretické rozdělení a popis předmětů studia v této oblasti. V práci je zahrnuta i část popisující metody zkoumání prvků sociolingvistiky, jejich využitelnost v praxi a také techniky analýzy získaného výzkumného materiálu. V druhé části práce je krátký anonymní dotazník zkoumající jednu z dílčích částí této disciplíny. Výsledné poznatky jsou řádně zpracovány do grafů či tabulek.

Klíčová slova: lingvistika, sociolingvistika, společnost, bilingvismus, diglosie, jazyk, sociální třída

Annotation

The main subject of this thesis are issues of sociolinguistics. The first part deals with a common definition of the main terms related to this topic as a linguistic sub-field. This part also briefly describes the fields related to sociolinguistics. The next chapter applies to history. It describes how this field has developed abroad and how it was coming to our country in the following years. After that the theoretical division and characterization of subject matters follow. The following part included in the thesis describes the methods of sociolinguistics elements research, its applicability in practice and also the analysis techniques of acquired research material. The second part includes a short anonymous questionnaire looking into one particular part of all the subjects within the discipline. The results of this research are properly processed to graphs and tables.

Key words: linguistics, sociolinguistics, society, bilingualism, diglossia, language, social class

Obsah

ÚVOD.....	8
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1 SOCIOLINGVISTIKA JAKO HRANIČNÍ LINGVISTICKÁ DISCIPLÍNA	10
1.1 Základní vymezení pojmů a definice	10
1.2 Sociolingvistika – společnost a jazyk	11
1.3 Sociolingvistika v kontextu příbuzných hraničních lingvistických disciplín ..	13
1.3.1 Lidé a myšlení.....	13
1.3.2 Lidé a kultura	13
1.3.3 Lidé a společnost	14
1.3.4 Společnost a jazyk	15
1.4 Sociolingvistické subdisciplíny.....	16
1.4.1 Variační sociolingvistika	16
1.4.2 Sociální dialektologie	16
1.4.3 Interakční sociolingvistika.....	17
1.4.4 Mikro- a makrosociolingvistika.....	18
1.4.5 Sociofonetika	18
2 HISTORIE SOCIOLINGVISTIKY	19
2.1 Počátky.....	19
2.2 Sociologický přístup.....	20
2.3 Nové století	21
3 PŘEDMĚT ZKOUMÁNÍ SOCIOLINGVISTIKY	22
3.1 Bilingvismus	22
3.2 Diglosie	25
3.3 Smíšené jazyky.....	27
3.3.1 Pidgin.....	27
3.3.2 Kreolština.....	28
3.3.3 Lingua franca	30
3.4 Národní jazyk a jeho varianty	32
3.4.1 Varianta geografická.....	32
3.4.2 Varianta sociální	33
3.4.3 Varianta funkčně kontextová	35
3.5 Faktory ovlivňující řeč	35
3.5.1 Věk.....	36

3.5.2	Pohlaví	36
3.5.3	Sociálně ekonomické postavení.....	37
3.5.4	Vzdělání	37
3.5.5	Etnická příslušnost.....	37
4	METODY ZKOUMÁNÍ	39
4.1	Výběr respondentů	39
4.2	Sběr dat.....	40
4.2.1	Dotazník.....	40
4.2.2	Rozhovor.....	41
4.2.3	Zúčastněné pozorování	41
4.3	Problémy analýzy dat a jejich interpretace	42
4.3.1	Sociální třída	42
4.3.2	Gender.....	43
4.3.3	Etnikum a rasa	43
4.4	Etika výzkumu	44
4.4.1	Informovaný souhlas.....	44
4.4.2	Anonymita	44
4.4.3	Skryté nahrávání	45
II.	EMPIRICKÁ ČÁST.....	46
5	PRAKTICKÝ EXPERIMENTÁLNÍ VÝZKUM.....	46
5.1	Etika	46
5.2	Výzkumná metoda	47
5.3	Faktory ovlivňující jazykový projev	48
5.4	Získaná data z dotazníkového šetření	48
5.5	Výsledky šetření.....	50
5.5.1	Charakteristické jazykové rysy účastnic.....	51
5.6	Shrnutí výsledků empirické části	53
	ZÁVĚR	55

ÚVOD

Už od počátku existence lidstva byla na světě potřeba dorozumívat se s ostatními lidmi. Komunikační prostředky užívají však nejen lidé, ale i zvířata. Každá skupina jedinců má svůj vlastní jazyk, pomocí kterého dokáže předávat informace, takže si nelze nevšimnout důležitého faktu, že jazyk a komunikační schopnost souvisí se společností a společenstvím jako takovým. V minulosti bylo tedy jisté, že dříve nebo později začnou badatelé a jazykovědci hledat onu pomyslnou hranici mezi společností a jazykem, jejich společné znaky a zóny, ve kterých se tyto dvě oblasti překrývají.

Jazyk však nesouvisí pouze se společností, ale i s dalšími sférami týkajícími se člověka, a není tedy divu, že sociolingvistika není jedinou disciplínou, která stojí na pomezí dvou oborů, jež obvykle fungují i samostatně. Jazykem a člověkem se zabývají také psychologové, neurologové a antropologové, jejichž vzájemná kooperace přináší výsledky a nové poznatky i v tomto relativně novém oboru.

V této bakalářské práci je obsažena teoretická část, ve které je mimo jiné popsán postupný vývoj této disciplíny z historického hlediska. Jsou vyjmenovány a popsány jednotlivé lingvistické směry převládající v jednotlivých dekadách. V souvislosti s tím jsou v této části práce uvedena konkrétní jména lingvistů, kteří se právě ve svých studiích zabývali spojením jazyka a společnosti, a hledali tak cestu k odvětví, které je dnes považováno za plnohodnotnou součást jazykovědného bádání. Je evidentní, že právě z jejich tezí a pravidel, které přetrvaly dodnes, a jsou tak důležitým stavebním bodem sociolingvistiky, vychází i poznatky v teoretické části, protože bez těchto základních kamenů by práce ani nemohla pokračovat.

S popisovanou vědou souvisí také několik elementárních pojmů, mezi které patří i podstata primárně diferencovat a poznat rozdíl mezi lingvistikou a sociolingvistikou. Tyto termíny je třeba osvětlit, aby došlo ke správnému pochopení této problematiky. Přestože je tato disciplína pomezí, obsahuje široký záběr témat, kterými se zabývá, neboť předmětů studia je hned několik a mají spíše heterogenní charakter. Proto je důležité připravit se na fakt, že při zkoumání tohoto oboru se pátrání může ubírat různými směry.

Z praktického hlediska jsou důležité metody zkoumání jazyka a toho, jak jazyk ve společnosti funguje, jaké mohou být rozdíly v jazyce z hlediska pohlaví mluvčích, jejich postavení, věku a příslušnosti ke konkrétní sociální skupině. Také je podstatné věnovat se zkoumání jazyka podle toho, odkud mluvčí pochází, protože rozdíly jednotlivých kultur mají na užívaný jazyk obrovský vliv. Proto je v teorii zmíněno i fungování jazyka v multilingvních státech, ale také u konkrétních jedinců pocházejících z bilingvních rodin, kterých je díky dnešní technologii a pokroku (jednoduchost cestování, míra přistěhovalectví) stále více.

S přistěhovalectvím souvisí i praktická část, která se bude zabývat jazykovými projevy cizinek, které se přistěhovaly v minulé době. Při zkoumání prvků v rámci praktické části právě v jejich promluvách bude využito metody kvalitativní – konkrétně polostrukturovaného rozhovoru, ale k těmto postupům bude přidána i metoda pouhého pozorování jazykových projevů v kolektivu jak česky mluvících, tak ruských mluvčích.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 SOCIOLINGVISTIKA JAKO HRANIČNÍ LINGVISTICKÁ DISCIPLÍNA

1.1 Základní vymezení pojmů a definice

Jazykověda neboli lingvistika se zabývá studiem jazyka a v dnešní společnosti je vědním oborem, který nelze opomenout či ho úmyslně posunout do ústraní, neboť pouze díky lingvistice lze zkoumat jazyk jako takový, ale lze se soustředit i na dílčí části. Podstatné je uvědomit si, že jazyk a společnost fungují společně, vzájemně se doplňují, a proto je jazyk jako komunikační prvek nedílnou součástí lidského společenství a existence jako takové už od jeho počátku. Jeho hlavním účelem je právě přenos myšlenek, názorů či dalších informací mezi uživateli jazyka, jak uvádí Palek (1989, s. 27). Díky tomuto předávání dochází k procesu komunikace, což Čermák (2011, s. 13) definuje jako informační transfer zpráv mezi (alespoň) dvěma participanty (zpravidla se jedná o komunikaci mezi mluvčím a posluchačem), kteří užívají konkrétní kódový systém.

Černý (1996, s. 16) uvádí dílčí segmenty zkoumání jazyka, jako jsou již konkrétní jazyky a skupiny jazyků (např. germanistika, bohemistika, slavistika, atd.). Lingvistika jako taková řeší jazyky i z odlišného úhlu, kde právě toto další hledisko zahrnuje průzkum zvukové stánky jazyka (fonetika a fonologie), dále gramatiku nebo slovní zásobu (lexikologii) a mnoho dalších.

Každý jazyk je možno nějakým způsobem prozkoumat a pochopit jeho podstatu, gramatickou strukturu, pravidla výslovnosti či větné stavby. Jazyky jednotlivých národů jsou od sebe více či méně odlišné, ale jejich funkce je ve výsledku stejná a platí obecně pro všechny jazyky a pro mluvčí, kteří konkrétní jazyk používají. Palek (1989, s. 55) uvádí, že tato obecná lingvistika si určuje za cíl nalézt atributy, které jsou shodné pro jednotlivé jazyky. Nelze opomenout holý fakt, že je jazyk neodmyslitelnou součástí lidských životů a z tohoto důvodu je zkoumán nejen lingvistikou, ale i psychologií, sociologií, neurologií, antropologií či etnologií. Toto spojení s jinými

moderními disciplinami má za následek právě utváření nových vědních oborů, které se všechny určitým způsobem jazykem zabývají.

„Základní funkcí jazyka je nesporně jeho funkce dorozumivací, nebo také sdělovací či komunikativní. I když se nám to zdá samozřejmé, nebyl jazyk vždy takto chápán.“ (Černý 1996: s. 17).

Společnost užívající jazyk by se bez jazyka či jiného komunikačního nástroje neobešla, jelikož jazyk slouží také jako prostředek uchování informací. S pomocí jazyka byla vytvořena jakási informační brána, kterou se přenáší informace již od počátků lidské existence. Díky tomuto komunikačnímu kanálu je možno informace nejen uchovat, ale i předat například jiným jedincům či z matky na potomka. Jazyk má také zásluhu na předávání vědomostí a proces učení. Je možno si představit jazyk jako motor lidské společnosti, kdy jazyk pohání společnost, ale zároveň je i společností sám hnán ve vývoji.

„Možnost ukládat v jazyce zkušenosti a předávat je pomocí něho dalším generacím dělá z jazyka jeden ze základních prostředků lidského pokroku.“ (Černý 1996: s. 18).

„Současná věda není dosud schopna spolehlivě vysvětlit všechny okolnosti vzniku lidské řeči. Je to totiž velmi složitá otázka, která je úzce spjata s otázkou vzniku člověka, neboť lidská řeč vznikala současně s člověkem a je jedním z hlavních příznaků, jimiž se odlišil od ostatní přírody.“ (Černý 1996: s. 31).

1.2 Sociolingvistika – společnost a jazyk

Sociolingvistika je považována za jednu z hraničních lingvistických disciplín (někdy označovány také jako pomezí), což znamená, že stírá hranice mezi sociologií a lingvistikou obecně. Zabývá se oblastmi, ve kterých se tyto dva vědní obory prolínají či překrývají, čímž vzniká několik otázek, které právě tato pomezí věda zkoumá.

Podle Černého (1996, s. 390) je předmětem zkoumání sociologie zjednodušeně lidská společnost. Konkrétní oblasti, kterými se tato věda zabývá, už souvisí se samotnou strukturou a vývojem společnosti. V podkapitole 1.1 bylo již zmíněno, jak důležitý je jazykový faktor pro společnost, a proč spolu tak úzce souvisí. Spojení

těchto dvou disciplín právě spočívá v přenesení výzkumných metod a v jejich aplikaci na komunikaci ve společnosti, protože už taková metoda pozorování je ze sociologie převzatá. Tento fakt přebírání metod a inspirace v bádání dává smysl z toho důvodu, že podle Sealeyové a Cartera (2004, s. 34) existovala sociologie mnohem dříve než lingvistika. Zdůrazňují také důležitost role, kterou jazyk hraje v rámci lidského poznávání sociálních vazeb a aktů. Naopak Baker (2010, s. 2) upozorňuje na fakt, že ne všichni lingvisté kladou důraz na sociální aspekty jazyka a raději používají termín „vztah jazyka a společnosti“ či „funkce mezi jazykem a společností“.

Při sledování pojmů „společnost“ a „jazyk“ je již na první pohled zřetelné, že tyto dvě abstraktní jednotky mají ve svém konkrétním základu cosi jednotného. Jak uvádí Čermák (2011, s. 44), lze si uvědomit více takových faktorů, které mají tyto dva termíny společné. Jazyk je institucí společenskou a jeho znaky, mající kořeny v mozku, jsou psychického charakteru. Dále se neustále stabilizuje s praxí a soustavným užíváním mluvčími a celou společností v dobovém vývoji, čímž je možné považovat ho i za jev historický. Do popředí vyvstává i skutečnost, která je neméně důležitá a kterou nelze opomenout, a to nutnost vzájemného uznávání dohod, díky kterým je jazyk ve společenství utvrzován, a může tak správně plnit svou dorozumívací funkci.

Lidská společnost se skládá z několika skupin a vrstev, k nimž patří konkrétní mluvčí. Právě tato příslušnost uživatelů k jednotlivým kategoriím společnosti je jedním z předmětů zkoumání sociolingvistiky, jak dokládá Černý (1998, s. 72).

„Hlavním důvodem, proč sociolingvistika vůbec vznikla, a základním motivem všech sociologických výzkumů je fakt, že se v jazyce nějakým způsobem odráží tzv. „sociální stratifikace“, tj. příslušnost mluvčích k různým společenským třídám, vrstvám a skupinám.“ (Černý 1996: s. 393).

Sociolingvistiku jako obor zabývající se spojitostí jazyka a společnosti takto definuje i Palek (1989, s. 251), který považuje tuto pomezí jazykovědnou disciplínu za nejznámější. Co se týče zařazení sociolingvistiky, podle Erharta (1990, s. 128) je nutno ji řadit do lingvistiky tzv. vnější, která se zabývá právě vztahem jazyka a společnosti či myšlení. Opakem je lingvistika vnitřní, která zkoumá spíše strukturu jazyka a dále zaměřuje své bádání podle konkrétního zaměření (například fonetika, fonologie, syntax, atd.).

1.3 Sociolingvistika v kontextu příbuzných hraničních lingvistických disciplín

Během procesu zkoumání jazyka v minulosti vyvstal najevo fakt, že jazyk není zdaleka ovlivňován jen jedním faktorem – společností, ale i jinými okolnostmi, které všechny úzce souvisí s lidskou bytostí a jejím fungováním. Proto je v publikacích o lingvistice zdůrazňována skutečnost, že při zkoumání jazyka se nelze zaměřit pouze na jazyk samotný, nýbrž je nutné nahlížet na něj komplexněji, spíše tedy jako na určitý celek, v jehož středu se jazyk nalézá. Právě Palek (1989, s. 55) na toto poukazuje a zároveň vyzdvihuje tezi, která jazyk uvádí do bezprostředního kontaktu s člověkem a společností. V závislosti na této informaci je tedy více než pochopitelné, že bude na jazyk pohlíženo v několika kontextech, z nichž některé byly mezi prvními, které lingvisté brali v potaz, o jiných bylo diskutováno spíše později. Nutno podotknout, že někteří sociolingvisté považují sociolingvistiku určitým způsobem za superiorní, jak je uváděno Černým (1996, s. 392), dokonce je často považována i za obor rovnocenný se samotnou lingvistikou. Důvodem je společenská funkce jazyka, kterou jazykovědci považují za velmi důležitou, ne-li nejdůležitější, a mají tak tendenci opomíjet onu celou řadu dalších jevů souvisejících s jazykem, díky kterým existuje v dnešní době tolik pomezích lingvistických disciplín.

1.3.1 Lidé a myšlení

Člověk (jako bytost schopná komunikace) je nepopíratelně samostatně myslící jednotkou a jeho myšlení bylo v minulosti (a stále je i nyní) zkoumáno pomocí psychologie. Odtud pramení jedna z nejznámějších disciplín pomezích, psycholingvistika. Při koncentraci na tuto škálu jazyk – myšlení (Čermák (2011, s. 49) se ale přiklání spíše k pojmům jazyk – vědomí) je nasnadě další bod, který pozmění celý soubor faktorů souvisejících s jazykem, a to stupnice myšlení – mozek. V mozku sídlí nejen řečová centra, ale také centra, jež ovládají mimické svaly a pohyby úst a jazyka. Lingvisté hledali odpovědi na otázky týkající se poruch řečových center, čímž se celý předmět zkoumání dvou vědeckých oblastí spojil a vznikla tím neurolingvistika.

1.3.2 Lidé a kultura

Pokud se badatelé během historického hledání pravd o jazyce zaměřili spíše na lidské společenství, došli k závěru, že zde není odpověď na jejich otázku tak zřejmá.

Právě Čermák (2011, s. 44) upozorňuje na nejednoznačnost termínu „společnost“ v jazykovém kontextu, protože je možno zkoumat ji z více pohledů. Menší etnické skupiny a jejich vztah k jazyku má za cíl zkoumat etnolingvistika, ale na rozdíl od Čermáka, Černý (1998, s. 218) tento pojem „etnická skupina“ již blíže specifikuje, a to tak, že se jedná o konkrétní kmeny přírodní, které žijí svým každodenním životem, z jejichž historie vychází jejich vlastní tradice či mytologie. Je možno ale v těchto jednotlivých etnikách zkoumat nejen jejich vztah k jazyku, ale také vztah kultury určitého kmene (či rasy, národa, atd.) a jazyka, což zkoumá spíše antropolingvistika. Palek (1989, s. 251) dodává i informaci, že se tento druh pomezí disciplíny (také označované jako antropologická lingvistika) zabývá často i jazyky, u kterých neexistuje písemná podoba. Právě v těchto disciplínách týkajících se lidského společenství je složité hledat ony hranice, kde jeden obor končí a jiný začíná. Podle Čermáka (2011, s. 57) nejsou tyto hrany výrazné kvůli tomu, že není stoprocentně jisté, která komunikační část v lidských bytostech je ovlivněna předpoklady vrozenými a která těmi získanými kvůli kultuře, v které jedinec žije.

„Hranice obou disciplín, tj. etnolingvistiky a antropolingvistiky, resp. i toho, co je podmiňováno kulturou a co geneticky, nejsou nijak ostré a není zcela jasné, co vše sem lze počítat.“ (Čermák 2011: s 57).

1.3.3 Lidé a společnost

Na jazyk lze nahlížet i v širším smyslu, pouze jako na jeden z atributů společnosti obecně, což má za cíl sociolingvistika, která tyto souvislosti zkoumá. Tento hraniční obor byl původně považován za nadřazený antropolingvistice, jelikož jejich cíle a předměty zkoumání nebyly jednoznačně vytyčeny, ale později došlo k většímu rozrůznění, a obory tak mohly téměř naplno využít samostatného fungování. Proces oddělování těchto dvou disciplín ale trval téměř dvě dekády a ani dnes nelze určit přesně časové hranice oné separace, což zmiňují i Shibamoto-Smithová s Chandovou (2015, s 35). K nejistotě v zařazování jednotlivých zkoumaných témat do těchto konkrétních příbuzných oborů přispívá i fakt, že i výše zmíněná etnolingvistika je podle Palka (1989, s. 251) zvláštním poddruhem sociolingvistiky. To, že je etnolingvistika v tomto směru nejvíce nejednoznačná, uvádí i Černý (1996, s. 404), ale matečná může být i jeho teze, která za zakladatele etnolingvistiky považuje právě antropologické lingvisty. Ovšem ještě složitější může být chápání tematického přesahu

do příbuzných disciplín, kdy se téměř všechny oblasti zkoumání dají určitým způsobem zařadit i mimo etnolingvistiku.

Hledání faktů v oblasti kultury a lidského společenství může být komplikované kvůli výrazné odlišnosti zkoumaných skupin, ale Yule (2010, s. 266-267) se přiklání ke způsobu zkoumání jednotlivých kultur a společnosti právě skrz jazyk a komunikaci, respektive je tento způsob a jazyk jako zdroj informací o kultuře považován za vhodnou cestu. Skutečnost, že je jazyk nedílnou součástí kultury, také zdůrazňuje i Tannenová (2014, s. 353), která podtrhuje myšlenku poukazující na jazyk jako na entitu neoddělitelnou od kultury samotné. Tyto dvě abstraktní reality jsou propleteny tak úzce, že je v podstatě nemožné na ně nahlížet jednotlivě, ale vždy jen ve vzájemném kontextu.

1.3.4 Společnost a jazyk

V samotném základu slova „sociolingvistika“ stojí věda taková, která se zabývá společností. Kontext sociologie v jazyce je důležitý zejména proto, že jazykověda využívá její metody. S fungováním lidského společenství je těsně provázána široká škála záležitostí lingvistiky a již před samotným počátkem diferenciací jednotlivých věd v minulosti si toto propojování sociologie a jazykovědy lingvisté uvědomili, což uznává i Černý (1996, s. 390). Z toho důvodu je možno předvídat, že bude sociologie považována za jakéhosi vědního předka lingvistiky. S termínem „společnost“ se také objevuje otázka, zda by lidé mohli žít osamoceně jako jednotlivci a nesdružovali se do skupin, v jejichž společnosti by prožili svůj život. Odpověď na tuto otázku připojuje Teubert (2010, s. 51), který poukazuje na přístup Durkheima, jehož tezí byl důraz na fakt, že společnost je více než pouhé seskupení jedinců, kteří ji tvoří. Jazyk považuje za nehmotnou entitu, která ani nemůže být omezena na jedince, ale jedinci se na ní musí podílet společně.

Sociologie měla během svého samotného vývoje také úkol, který McAll (2015, s. 48-53) považoval za nesnadný, a to vydobýt si své místo v lidském společenství mezi ostatními vědními obory. Problém viděl převážně v paralelním vývoji zkoumání jazyka i společnosti. Vzhledem k úzkému propojení, ke kterému během vývoje došlo, bylo složité jednotlivé disciplíny diferencovat, a opět tak vystupuje na povrch otázka ohrazení konkrétních oborů. Zajímavá je myšlenka, že na společnost je nezbytné nahlížet jako na žijící organismus, a mělo by tak k ní být přistupováno. Tato teze je

dále vygradována i úvahou aplikace biologických metod na společnost, kdy je společenství stejně jako lidské tělo určitým způsobem rozděleno na menší části, které mají specifickou funkci v souvislosti s celkem.¹

1.4 Sociolingvistické subdisciplíny

Jak se sociolingvistika oddělovala od ostatních příbuzných oborů, tak se v průběhu jejího vývoje diferencovala i sama od sebe, a vznikaly tak další podobory zaměřující se už na konkrétní jevy. Tyto zúžené vědní okruhy užívaly často i jiných výzkumných postupů a metod či si vybíraly jen některé, aby byl výsledek bádání relevantní.

1.4.1 Variační sociolingvistika

Jednou z těchto subdisciplín je takzvaná variační sociolingvistika, která se podle Chromého (2014, s. 29) opět musela jistým způsobem vytyčit, aby bylo jasné, co konkrétně má za cíl zkoumat a jaké metody k tomu užívá. Ono bližší definování tentokrát proběhlo vůči dialektologii, se kterou má společné některé znaky. Oba obory zkoumají vývoj jazyka a jeho stav v určité zeměpisné oblasti, ale dialektologie se zabývá spíše vizí dokonalé varianty jazyka v oné určené oblasti. Rozdíl je patrný v tom, že dialektologie nedává prostor výzkumu užívání jazyka jednotlivými skupinami či jednotlivci a už vůbec nezohledňuje možnost, že by konkrétní jedinec užíval ve svém projevu prvky z více jazykových variant.

1.4.2 Sociální dialektologie

Jak uvádí Čermák (2011, s. 48), tento sociolingvistický podtyp se rozvíjí převážně v rozsáhlejších jazykových společenstvích např. ve velkých městech. V těchto oblastech s vyšší hustotou obyvatelstva je častěji k vidění sociální rozrůznění obyvatel na vrstvy, čímž vzniká i odlišnost v jazykové rovině těchto konkrétních menších sociálních tříd. Je uváděna také určitá zvláštnost v tom, že sice je obecně více zástupců, kteří užívají nářečí, ale přesto se dialektologie ocitá v dnešní době již na okraji.

¹ Jedná se o sociologa Herberta Spencera, který onu spojitost s žijícím organismem popsal. Jeho myšlenku poté rozvedl Emille Durkheim, když srovnával přístupy biologické a sociologické, jak zmínil McAll (2015).

1.4.3 Interakční sociolingvistika

Jejím předmětem zkoumání je podle Čermáka (2011, s. 49) určitá konkrétní promluva, která probíhá již v konverzaci. Z názvu je patrné, že důraz je kladen na vzájemnou interakci obou účastníků rozhovoru. To znamená, že jejich vzájemné působení vyvolává reakci a jistým způsobem jeden participant ovlivňuje druhého a naopak. Ke zvládnutí sociální interakce se pojí i životní zkušenost v rozpoznávání rolí jednotlivých účastníků, protože přístup k ostatním jedincům v komunikační skupině se liší podle toho, jaká je jejich společenská role. V tomto určování se mohou promítnout faktory jako postavení, pohlaví, stáří či rodinné vazby (pokud nějaké jsou) všech účastníků komunikace. Lotko (2000, s. 107) také zdůrazňuje, že je pro mluvčí nutné udržet si určitý přístup, který může mít podobu jednodušší – negativní či pozitivní, ale také komplexnější – přátelskost, uctivost, ale také přirozenou odměřenost. Dále uvádí Tannenová (2014, s. 359-160), že tato poddisciplína zkoumá reálné promluvy cíleně u jedinců, kteří pocházejí z jiných sociálních vrstev, aby bylo dosaženo kýženého výsledku – pochopení toho, jak může lidské kulturní a sociální prostředí ovlivnit vyjadřovací prostředky mluvčích. Bylo také zkoumáno, zda tyto odlišnosti mohou vést k diskriminaci osob pocházejících z menšinových skupin a zda má tento proces za následek jistou sociální nerovnost.² Protože se toto odvětví zabývá reálnými rozhovory, kde je nutno zohlednit i kulturní a sociální prostředí, ze kterého účastníci pocházejí, je podle Bakera (2010, s. 2-3) jasné, že je výzkum uplatňován nejen pomocí metod čistě sociolingvistických, ale musí využít i kombinaci s jinými příbuznými obory, a to antropologií, etnografií, pragmatikou a konverzační analýzou. Společnost jako taková obsahuje menší množinu skupin, v nichž jsou v každé obsaženi konkrétní jedinci. Tato podmínka, že je nutno společnost zkoumat pomocí několika odvětví, tedy není nikterak zvláštní, jelikož při výzkumu interakce je nutné zohlednit všechna kritéria. Podle Teuberta (2010, s. 124) je společnost k interakci předurčená a dá se říci, že její schopnost verbální komunikace může být považována i za určité vybavení, kterého bohatě využívá.

² Výzkum provedl podle Tannenové (2014) antropolingvista John Gumperz, zakladatel této poddisciplíny v 70. letech v Anglii. Zkoumal komunikaci mezi zaměstnanci (z nichž někteří pocházeli z jiných zemí) v letištní kavárně, když v kolektivu proběhlo několik stížností, že se někteří z nich chovají nestandardně.

1.4.4 Mikro- a makrosociolingvistika

Někteří z jazykovědců zabývajících se jazykem a společností dále rozlišují sociolingvistiku na makro- či mikrorovinu této disciplíny. V rámci zkoumání se představitelé mohou zaměřit na jazyk velkých společenství, jako jsou celé jednotlivé národy zahrnující uživatele jednoho určitého jazyka, což obsahuje právě makrosociolingvistika. Černý (1996, s. 392) vedle tohoto definuje i opačný směr zkoumání, a to mikrosociolingvistiku, která si naopak klade za cíl zkoumat jazykové prostředky menších skupin, například rodinné příslušníky či jen dvojice osob. Zároveň je při správném postupu důležité zohlednit i to, do jaké jiné sociální skupiny zkoumaný jedinec patří – rodinný příslušník tak může být členem rodiny, ve které je výzkum prováděn, současně ale může být i členem sportovního týmu, zaměstnancem v konkrétním zaměstnání, příslušník určitého etnika. Všechny tyto aspekty přispívají k tomu, čím je jazykový projev oné osoby charakteristický či jak je tímto souborem jednotlivých faktorů ovlivňován.

1.4.5 Sociofonetika

Již podle názvu je zřejmé, že v tomto případě došlo ke spojení oborů sociologie a fonetiky. Podle Baranowského (2015, s. 403-404) je při výzkumu užíváno fonetických metod, které pomohou zkoumaná data vyhodnotit. V tomto případě je při analýze užíváno instrumentálních technik, které vyhodnocují získané zvuky. Je tím dosaženo přesnosti, protože pokud by vyhodnocení probíhalo člověkem, je riziko selhání lidského faktoru velmi vysoké. Dalším důvodem pro užití těchto technik je také možnost, že by hodnocení neprobíhalo objektivně. Tento způsob bádání je často využíván v anglicky mluvících zemích, protože mezi skupinami obyvatel dochází k dialektové diferenciaci, která se obvykle týká odlišně vyslovovaných souhlásek. Podle způsobu, jakým je konkrétní souhláska vyslovována, je možné rozlišit a zařadit zkoumaného jedince do určité skupiny ostatních obyvatel, pocházejících ze stejné oblasti. Lingvisté také rozhodují, zda se u zkoumaných osob zaměří na celý souhláskový systém či se budou věnovat pouze některým z nich. Na celou problematiku lze nahlížet také ještě v užším smyslu – zkoumat pouze určitý vokál v několika zadaných slovech.³ Pro takový rozbor je vhodnější vybírat jednoslabičná, maximálně dvojslabičná slova, často jsou v anglickém jazyce doporučována slova

³ Baranowski (2015) představují výzkum lingvistky Anne Fabricius z roku 2002, která zkoumala pouze samohlásku /i/ v anglických slovech „city“ (město) a „happy“ (šťastný).

začínající na souhlásku /h/, jelikož se v tomto jazyce nevyslovuje a neovlivňuje tak nadcházející samohlásku.

Studium konsonantů stálo ve středu zkoumání sociolingvistiky již o něco dříve. Opět byl podle Baranowského (2015, s. 411-412) tento výzkum zaměřen spíše na anglický jazyk, protože zde jsou konsonanty často ovlivňovány glotalizací, hláskami „th“ na začátku slova a podobně.

Sociofonetika se podle něj dále zaměřuje také na suprasegmentální jazykové prostředky, jako jsou například rytmus a intonace. Intonace je z velké části ovlivněna tím, odkud konkrétní mluvčí pochází a zvláštnosti v intonaci jsou již ale považovány za dialekt.

2 HISTORIE SOCIOLINGVISTIKY

Nové lingvistické metody a pohledy vznikaly překvapivě až relativně nedávno, protože do té doby na jazykovědu badatelé nahlíželi poněkud jednostranně. Černý (1996, s. 110) tímto poukazuje na ojedinělý směr v lingvistice v 19. století, který představoval srovnávací a historickou gramatiku. S příchodem do století 20. se objevilo mnoho nových tendencí, jak na jazyk nahlížet, jak s ním pracovat a jak se dívat na kontext a prostředí, ve kterém jazykové struktury fungují a dále se vyvíjejí. Tato nová odvětví se od přelomu století rozvíjela současně, přestože každé z nich v jiné geografické oblasti. Ačkoliv ještě před rozvinutím těchto nových přístupů byla podle Černého (1996, s. 98) lingvistika řazena mezi vědy přírodní (a nikoliv společenské), došlo později k nápravě tohoto přístupu a i k samotnému vzniku sociolingvistiky.

2.1 Počátky

První impulz k tomu nahlížet na lingvistiku a jazyk poněkud odlišně přicházel již zhruba v 70. letech 19. století s jazykovědci, kteří si říkali „mladogramatikové“. Podle Černého (1996, s. 105) tato proměna náhledu počala, když se začali zabývat vztahem jazyka a myšlení, a poté s myšlenkami rakouského badatele Huga Schuchardta, který poukázal na kontakt a vzájemné ovlivňování jazyků a s tím spojený bilingvismus. Byl jedním z těch, kteří sice byli u zrodu mladogramatiků, ale zachoval si odstup

a nezávislost. Jednou z jeho tezí je i myšlenka, že žádný jazyk není stoprocentně čistý a všechny jsou svým způsobem smíšené.

Mladogramatickou skupinu kritizoval podle Černého (1996, 106) i lingvista z Dánska Otto Jespersen. On byl právě tím, kdo odmítl onu myšlenku, že jazyk patří do věd biologických, a vyzdvihl společenskou podstatu jazyka, přestože podle Thomasové (2011, s. 151-156) se věnoval spíše fonetice (přístup k ní však u mladogramatiků také kritizoval).

Skupina mladogramatiků se zdála v minulosti být velmi striktní, co se týkalo přístupu k jazykům a novým myšlenkám, ale nebýt jich, neexistovaly by žádné kritiky ani souhlasné odezvy, které měly v podstatě za následek nástup nových směrů a nových lingvistických tendencí konce 19. a začátku 20. století.

2.2 Sociologický přístup

Již na konci 19. století se ve Francii rozvíjela takzvaná Francouzská psychologická a sociologická škola. Myšlenky o spojení lingvistiky a sociologie přicházely k francouzským vědcům skrz švýcarského myslitele Ferdinanda de Saussura, který poukázal na společenský charakter jazyka. Jedním z představitelů tohoto sociologického přístupu byl Antoine Meillet, badatel, který taktéž přistupoval kriticky k metodám dřívějšího přístupu, jak uvádí Černý (1996, s. 116). Dále se pokoušel analyzovat jazyk, pokud byl pod vlivem sociologických faktorů. Na základě jeho úvah sestavil myšlenku, na jejímž základě je jazyk jakýsi soubor stylů, vyprodukovaných rozmanitým společenským prostředím. Mnoho dalších autorů lze řadit do tohoto směru. Někteří z nich se podle Černého (1996, s. 116-118) tolik sociologií jazyka nezabývali, ale konkrétně Joseph Vendryes, byl také jedním z těch, kteří jazyk považovali za společenský jev. Prohlásil, že změny v jazykovém projevu (například fonetické) mohou mít původ v jedinečnosti a individualitě jedince.

Sociologické myšlení o jazyku aplikoval i představitel Moskevské školy Filip F Fortunatov, který se podle Černého (1996, s. 125) také věnoval fonetice stejně jako mladogramatikové. Na jazyku zkoumal vývin v rámci vlivu historického vývoje.

2.3 Nové století

Při posunu hledání lingvistů zabývajících se sociologickou stránkou jazyka do 20. století se lze střetnout s Michaelem A. Hallidayem, britským lingvistou spolupracujícím s čínskými jazykovědci za druhé světové války, který podle Thomasové (2011, s. 240) upozornil na interpersonální charakter jazyka související s významem sociálních vztahů. Za důležitého považuje Černý (1996, s. 391) také Joshuu A. Fishmana, který byl průkopníkem v oblastech, které se dnes do sociolingvistiky tradičně řadí (jednalo se o bilingvismus, diglosii či jazykové plánování).

Jedním z nejvýznamnějších lingvistů 20. století je podle Thomasové (2011, s. 243-249) americký vědec William Labov. Mezi jeho nejdůležitější objevy patří jazykové varianty v rámci regionálního, sociálně-ekonomického a etnického rozrůznění. Zajímavou informací je fakt, že se snažil vyhybat se termínu „sociolingvistika“ kvůli obavám, že by došlo k omezení lingvistiky a upřednostňování sociologie.

Nejvíce citovaným žijícím autorem v dnešní době je, jak tvrdí Thomasová (2011, s. 249-255), americký vědec Noam Chomsky. Černý (1996, s. 218) uvádí, že se věnoval také sociologii a byl na konci šedesátých let známý jako kritik amerického sociálního života.

V současnosti je známou lingvistkou také britská autorka Deborah Cameronová, která se podle Thomasové (2011, s. 266-271) zabývala převážně genderovou problematikou a metodami v sociolingvistice.

Někteří autoři by nejraději sociolingvistiku nadřadili všem ostatním disciplínám, což ale Černý (1996, s. 392) považuje za nepodstatné. Za jistý považuje ale fakt, že na jazyk by se dnes bez sociálních a společenských faktorů již pohlížet nedalo, a bez badatelů, kteří toto propojení neobjevili, by tato disciplína nevznikla. Podstatným přístupem je i tolerance k jiným hraničním disciplínám, protože nejen společnost tvoří jazyk, a podle Černého (1996, s. 393) je mnoho teorií i z dob minulých, které stále dnes mají v lingvistice své místo.

3 PŘEDMĚT ZKOUMÁNÍ SOCIOLINGVISTIKY

Jak už bylo řečeno výše, hlavním předmětem zkoumání sociolingvistiky je vztah mezi lidmi ve společnosti a jazykem. Toto obecné vysvětlení by se zdálo být relativně dostačující, ale při zamyšlení se nad konkrétními faktory, kterými může být jazyk ovlivňován či jak jazyk ve společnosti opravdu funguje, je záhodno zaměřit se na tuto problematiku hlouběji.

3.1 Bilingvismus

Každý jedinec se rodí se schopností mluvit a dorozumívat se. Tyto předpoklady však nejsou doprovázeny již konkrétním jazykem a dítě si osvojí jednoduše ten jazyk, se kterým je po narození v největším kontaktu, což podle Černého (1996, s. 359) nemusí být vždy stejný jazyk, kterým se dorozumívají rodiče novorozence. Známý jsou i ojedinělé případy, kdy si konkrétní děti osvojily komunikační projevy skupiny zvířat, protože byly odtržené od lidské civilizace.⁴

Termín „bilingvismus“ je všeobecně známý spíše z pohledu jedinců pocházejících z takzvaných „bilingvních rodin“. Jedná se o člověka (syna či dceru), jehož rodiče pocházejí z různých oblastí – států, ve kterých se užívá odlišného jazyka. Takový jedinec si obvykle osvojí jazyky obou rodičů jako jazyky mateřské. Není pro něj tedy problém užívat obou jazyků, přestože se samozřejmě narodil pouze v jedné z oněch zemí. Je od narození zvyklý, že je na něj mluveno oběma jazyky současně, také je svědkem rozhovorů mezi rodiči, kteří jazyky mohou střídát či mezi sebou hovoří pouze jedním z nich. Crystal (2007, s. 412) upozorňuje na fakt, že jen velmi málo lidí na světě ovládá oba jazyky na plynulé úrovni, jako by byl onen dotýčný rodilý mluvčí. Bilingvní jedinec pocházející z bilingvní rodiny obvykle ovládá jeden jazyk lépe než ten druhý, což je často následkem toho, že rodina žije v zemi jednoho z rodičů, a dotýčný je tak v kontaktu s jedním jazykem více než s tím druhým. Takový bilingvismus jazykovědci konkretizují a pro lepší rozlišení ho označují za „bilingvismus individuální“. Týká se obecně jednoho konkrétního člověka – tedy individuálního jedince, kterého ovlivňuje spíše užší skupina obyvatel (jeho rodina) než větší společenská skupina, ve které se běžně pohybuje.

⁴ Jedná se o případy takzvaných „vlčích dětí“. Černý (1996) zdůrazňuje, že se u takových jedinců nerozvinuly ani ty nejjzákladnější elementy lidské řeči, a jejich vrozená schopnost komunikace tak byla vyplněna jakousi řečí zvířat, s nimiž tyto jedinci žili.

Na druhé straně rozlišuje Crystal (2007, s. 409-411) „bilingvismus společenský“, kterým se i sociolingvistika zabývá podstatně více než předešlým typem. Tento podtyp se týká celých skupin obyvatel. Ač by se mohlo zdát, že takových jedinců je na světě spíše pomálu, opak je pravdou. Je uváděno, že zhruba tři čtvrtiny obyvatel planety jsou schopni domluvit se více než jedním jazykem a důvod je velmi prostý: na světě existuje více jazyků, než kolik existuje států a je tedy logické, že jazykový přesah je v těchto případech naprosto nevyhnutelný. Také Yule (2010, s. 244) tuto problematiku zmínil a uvedl do popředí fakt, že stejně tak jako mohou existovat v rámci jednoho ohraničeného území různé dialekty, mohou také v rámci stejného území fungovat i různé (a mnohdy velmi odlišné) jazyky.

Společenský bilingvismus lze objevit v rámci celých států, protože existují země, které mají více než jeden úřední jazyk (Kanada, Indie, Irsko, bývalé Československo), ale podobná situace se může týkat i například Spojených států amerických, kde je sice za hlavní jazyk považována angličtina, ale lze se v určitých oblastech domluvit i například španělsky (vlivem migrace obyvatel z Mexika). V Japonsku lze také nalézt skupiny obyvatel užívající kromě japonštiny i čínštinu či korejštinu. Je jisté, že většina obyvatel jednoho státu užívá spíše onen úřední jazyk (například Američané angličtinu), ale Crystal (2007, s. 409) předchozím zjištěním dává v podstatě najevo konečnou (a pro mnohé překvapující) informaci, že reálně neexistuje stoprocentně monolingvní stát a dorozumívání se více než jedním jazykem považuje za určitý přirozený životní styl, který rozhodně není výjimečný. Jeho myšlenku podporuje i Čermák (2011, s. 56) a přiklání se k teorii, že většina obyvatel světa je bilingvní na určité úrovni. Málokdy se lze ale setkat se situací, kde budou oba užívané jazyky na stoprocentně stejné úrovni, protože vždy bude jeden jazyk převládat nad tím druhým či bude mluvčí užívat každého jazyka v jiných situacích. Tato idea je také podepřena tím, že nikdy nebude mluvčí znát oba jazyky v naprosto stejné míře a také žádné dva jazykové systémy si nejsou tak blízké, aby k onomu porovnání prakticky vůbec mohlo dojít (v rámci toho, co mluvčí ovládá a co nikoliv). Crystal (2007, s. 412) předkládá případ ženy, která je dcerou rodičů pocházejících z Anglie a Francie. Elementární i pokročilé vzdělání získala ve Francii a stala se z ní učitelka zeměpisu. Později se provdala za britského lékaře a rozhodla se s ním žít v Británii, kde také porodila jejich prvního potomka. Co se týkalo jakékoliv obecné konverzace, byla tato žena schopna komunikovat jak v angličtině, tak ve francouzštině, ale později shledala samu sebe

v podstatě neschopnou učit zeměpis v angličtině (jelikož studovala ve Francii) a zdráhala se mluvit o dětech a péči o ně ve francouzštině (protože děti měla až v Británii) přesto, že jazyk, slang či frázování znala velmi dobře. Takových případů je ve světě velké množství a rozhodně nejsou ojedinělé.

Crystal (2007, s. 411) si také pokládá otázku, proč jsou lidé a sociální skupiny bilingvní (či doslova „multilingvní“), a hledá na ni odpovědi a důvody, které mají za následek současnou situaci. Jedním z důvodů je zajištění politika a faktor minulé doby, kdy měly politicko-vojenské skutky za následek rozdělování či slučování států a z obyvatel se stávali uprchlíci, a museli se tak přizpůsobovat nové situaci. Nedílnou součástí tohoto nového života pro migranty byla nutnost naučit se nový jazyk. Dalším důvodem jazykové rozrůzněnosti jednotlivých států mohlo být v minulosti také stěhování obyvatel z náboženských důvodů. Lidé pochopitelně chtějí žít v zemi, kde je více příslušníků stejného náboženství než v zemi, kde je jejich víra určitým způsobem potlačována či dokonce zakázána. Kulturní rozdíly mohou také přimět obyvatele ke stěhování. Stává se, že se někteří jedinci více ztotožňují s konkrétní etnickou kulturou, a cestují tak za svým snem do jiné oblasti. Dalším pochopitelným důvodem, proč se jedinci stávají bilingvními, je cesta za vzděláním. V dnešní moderní době, kdy je průmysl a s ním spojené možnosti cestování na vzestupu, je pro mnoho studentů jednoduché věnovat se studiu v jiném státě. V souvislosti s cestováním a studiem existují situace dvě – v první se student vydává do konkrétní oblasti právě proto, aby se naučil jazyk, kdežto v druhé se vydává studovat do zahraničí jiné vědy, ale ovládnutí tamního jazyka je spíše jev sekundární, ale přesto pro žití v jím vybrané zemi nutný. Lidé se často museli v minulosti stěhovat také v důsledku trvání přírodních katastrof jako například potopy, erupce vulkánů či hladomoru. Nejvýraznější migrační vlny poslední doby jsou ale patrně převážně kvůli ekonomické situaci zemí, z kterých obyvatelé migrují. Tento ekonomický faktor je de facto považován za hlavní důvod, proč je ve Spojených státech amerických taková jazyková rozrůzněnost mezi skupinami obyvatel a také proč je poměr bilingvismu v dnešní Evropě na neustálém (a zřejmě nekončícím) vzrůstu.

Většina imigrantů se záhy po přistěhování do země naučí základy jazyka nové země. Za celý život ale většina z nich ovládá lépe jejich mateřský jazyk a jen velmi malé procento těchto nově příchozích obyvatel bude používat nově naučený jazyk více než ten mateřský. Právě na toto poukazuje Fasold (2014, s. 403-405), který

porovnává jednotlivé generace přichozí z Latinské Ameriky do USA od té první přistěhované, přes druhou a třetí, které se už v nové zemi narodily. Jeho průzkum poukazuje na fakt, že užívání jazyka nového (tedy toho „nemateřského“) má u přistěhovalců vzestupnou tendenci – ve druhé generaci je podobné procento uživatelů obou jazyků (španělštiny a angličtiny) a těch, kteří užívají již jen jazyk anglický. Ve třetí generaci je patrné nízké procento pouze španělských mluvčích, ale velmi roste procento těch, kteří užívají jedině anglický jazyk. Na tomto příkladu lze jasně vidět, že prostředí, ve kterém se jedinec pohybuje v nejnovější době jeho života, ho také (co se týče užívání jazyka) nejvíce ovlivňuje.

3.2 Diglosie

Tento termín popisuje situaci, ve které určitý podíl obyvatelstva v rámci jedné země užívá více variant jazyka. Podle Černého (1998, s. 217) se tato problematika může týkat dokonce celého společenství v jedné zemi – v České republice užívají obyvatelé běžně jak obecnou češtinu (v neformální mluvě, v domácnosti), tak spisovnou podobu jazyka (formální hovory, oficiální kontakt). Nejen v českém jazyce existuje toto rozrůznění. Crystal (2007, s. 312-313) uvádí například varianty jazyka německého – podle standardní spisovné normy existuje takzvaná „Hochdeutsch“ či varianta pro švýcarskou němčinu – „Schweizerdeutsch“. Dále také uvádí, že tyto varianty jazyka jsou velmi často považovány za „vyšší“ formu a „nižší“ formu jazyka. Tato takzvaná vyšší forma (přímo v anglickém jazyce označovaná jako „high“) je užívána obecně ve formálních promluvách jako jsou přednášky, psaná poezie, projevy, novinové články a je vyučována ve školách. Nižší forma (označovaná anglicky jako „low“) se používá během každodenních konverzací a diskuzí, v titulcích, v karikaturách a komiksech a také v lidové literatuře.

Volba konkrétní varianty národního jazyka je důležitá, protože určitá forma se užívá (jak je zmíněno výše) v určitých situacích a při záměně by mohlo dojít k nedorozumění. Je tedy nutné tuto (mnohdy nepsanou) normu dodržovat. Crystal (2007, s. 313) ukazuje komičnost situace, pokud není tato norma zachována – Švýcar mluvící takzvanou „Hochdeutsch“ v běžné konverzaci by byl považován za arogantní osobu či dokonce za někoho, kdo si libuje v zastaralém světě (a tedy i jazyce). Obyvatelé arabských zemí zase považují vyšší formu jazyka za variantu vhodnou

k náboženským rozpravám, protože zní logičtěji a krásněji pro to, aby patřila právě Bohu a nebi.

Ve společnosti může nastat i situace, kdy se bude prolínat diglosie s bilingvismem. K takové situaci podle Černého (1996, s. 397-398) dojde v případě, že je většina obyvatel bilingvní, ale v určitých situacích relativně striktně užívají pouze konkrétní jazyk. Například ve státě Paraguay obyvatelé užívají jako spisovný jazyk španělštinu, ale pro běžnou komunikaci užívají jazyka guaraní. Tento případ je ale možno nalézt i v tuzemsku, a to u menšin, které v rámci svých etnických skupin užívají svého jazyka. Černý (1998, s. 217) uvádí příklad romského etnika, kdy v domácnosti a mezi sebou mluví jedinci romštinou, ale pro úřední styky, ve škole a v zaměstnání užívají spisovný jazyk český. Takových případů je ve světě více a týká se téměř vždy menšinových etnik.

Fasold (2014, s. 397-398) klade důraz na zajímavost, že žádný jedinec se jako první neučí onu spisovnou normu, ale často se s ní setká až při nástupu do vzdělávacího procesu. Specialitou diglosních společností je podle něj také fakt, že nikdo z jedinců patřících do takové společnosti nebude nikdy znevažovat onu obecnou – nízkou formu svého jazyka, protože i ti nejvýše společensky postavení lidé v takových zemích užívají v neformálních situacích a v každodenní komunikaci onen nízký dialekt (jak jej právě Fasold (2014, s. 397) nazývá). Téměř žádný jedinec si nebude moci představit situaci, ve které by se měl naprosto oprostít od nízké varianty jazyka a používat pouze a jen variantu vysokou (a to i ve všední komunikaci). Ve všech těchto komunitách je vyšší forma jazyka považována v určitém smyslu za lepší či vznešenější (z toho důvodu se také používá právě název „high“ – vysoký), ale zároveň zde funguje i společenská norma, kvůli které nikdy nebude jedinec mluvící nižší variantou považován za neinteligentního či jinak znevýhodněného, protože tuto nízkou variantu užívají bez výjimky všichni obyvatelé.

Podle Romaineové (2000, s. 46-49) se tyto varianty jazyka mohou lišit nejen v gramatice, ale i ve fonologii či lexiku. V další problematice se shoduje s ostatními lingvisty (Fasold, Crystal, aj.), protože zdůrazňuje také sociální charakteristiku prostředí, ve kterém bude oné určité varianty užito a důležitost oné normy, kde jakou variantu jazyka užít. Uvádí také termín „polyglosie“, který souvisí se situací, kde vedle formální varianty jazyka existuje více než jedna další varianta. Například

v Singapuru se lze setkat s mandarínštinou angličtinou, tamilštinou a malajštinou, které všechny mají status oficiálního jazyka, ale všechny mají také svou nižší variantu. V rámci jedné oblasti se tedy mísí hned několik jazyků a jejich variant.

3.3 Smíšené jazyky

Jazyk je nutno chápat jako žijící aparát, který se kontaktem s jazykem jiným může různě modifikovat, měnit, nebo dokonce zanikat či utvářet jazykové systémy nové. Černý (1996, s. 398) rozlišuje dvě různé situace, jak se může jazyk v takových multilingvních podmínkách chovat. Stává se, že se jeden ze všech užívaných jazyků oproti těm ostatním prosadí, a je tak v popředí, což znamená, že se pak takový jazyk ocitá ve funkci univerzálního dorozumívacího prostředku pro širší komunitu. V případě druhém se takovýmto prolnutím jazyků vyvine nový jazyk, jehož gramatická pravidla, lexikon či zvuková stránka jsou tvořeny smísením oněch jazyků, které mohou být často od sebe velmi vzdálené. Takové jazyky jsou pak k nalezení po téměř celém světě, ale podle Webba (2015, s. 301) se ve větší koncentraci nacházejí spíše na pobřeží západní Afriky (ale i v jejím středu), v Oceánii a v karibské oblasti.

3.3.1 Pidgin

Je jednou z variant smíšeného jazyka. Yule (2010, s. 247) jako základní informaci uvádí, že tento jazyk byl vytvořen z čistě praktického důvodu – převážně kvůli obchodu mezi lidmi, kteří nehovořili stejným jazykem, ale potřebovali se mezi sebou nějakým způsobem domluvit. Pro tento jazyk bylo výhodou, že nikdo nebyl jeho uživatel v pozici rodilého mluvčího, ale často tento jazyk vznikl z některého z jazyků koloniálních území. Černý (1996, s. 398) vyzdvihuje do popředí konkrétní „English Pidgin“, který má základy v jazyce anglickém. Znamená to tedy, že slovní zásoba a základy gramatiky jsou převzaté z angličtiny. Podle Yula (2010, s. 247), který provázanost slovní zásoby také zdůraznil, to ale neznamená, že se ona totožná převzatá slova budou vyslovovat v pidginu stejně jako v angličtině, ani nemusí nutně mít identický význam, mohou pouze odrážet jistou podobnost označované skutečnosti. Protože základovým jazykem pro pidgin nemusí být nutně jen angličtina, existují podle Webba (2015, s. 301-303) také pidginy francouzské (v oblasti Haiti či ostrova Trinidad), španělské (Filipíny), nizozemské, portugalské a další. Jedná se o jazyk velmi rozšířený, ale je nutno si uvědomit, že jde spíše o jeho varianty a všechny pidginy nutně nemusí být stejné (obzvláště pokud pocházejí z jiných základových

jazyků). Rozšířenost pidginů potvrzuje i Yule (2010, s. 248), který předkládá konkrétní počty a uvádí, že na celém světě tento typ jazyka stále používá mezi šesti až dvanácti miliony obyvatel (podle Romainové (2000, s. 169) však převážně v zemích takzvaného třetího světa). Romainová (2000, s. 169-173) dále také seznamuje s faktem, že je těžké přesně určit přesný počet existujících pidginů, ale ty, které se dnes stále denně užívají, čítají zhruba sto jazyků a jejich variant. Také poukazuje na skutečnost, že badatelé mají často tendenci tyto „odvozené“ smíšené jazyky považovat za jakési dialekty oněch základových jazyků, ale pravdou je, že tyto jazykové systémy mají nezávislou strukturu, a nelze je tak považovat jakýmkoliv způsobem za parazitické, ani na ně nelze nahlížet jako na znehodnocené varianty jazyků základových.

3.3.2 Kreolština

Jedná se o jakousi variantu pidginu, však s tím rozdílem, že kreolština je podle Černého (1996, s. 398) již považována za hlavní jazyk onoho konkrétního území. Plní tedy plnohodnotnou funkci národního jazyka. Crystal (2003, s. 346) vysvětluje, že kreolština už je v podstatě další úrovni pidginů, protože se stává mateřským jazykem nově narozených obyvatel právě v oblastech, kde se pidgin používá. Aby k takovému posunu jazyka mohlo dojít, bylo nejprve zapotřebí, aby onen jazyk (tedy v tomto případě pidgin) užívalo vysoké procento obyvatel v dané oblasti. Pokud tento jazyk členové komunity užívali na denní bázi (nikoliv pouze pro obchodní účely zmíněné výše), bylo velmi pravděpodobné, že k vývoji jazyka do dalšího stádia dojde s příchodem nové generace v rámci tohoto konkrétního společenství.

Proces přechodu pidginu do kreolštiny se podle Crystala (2003, s. 344) a Yula (2010, s. 248) nazývá „kreolizace“ (z anglického originálu „creolization“, dříve popisován Crystalem (2007, s. 344) také jako „pidginization“, tedy „pidginizace“) a je považován za nejdůležitější lingvistický prvek v karibské oblasti, kde většina koloniálních jazyků postupně přerostla v nějakou formu kreolštiny. Přibližují také ale i opačnou tendenci – proces „dekreolizace“, který může nastat, pokud se kreolština dostane opět do kontaktu se standardním jazykem (mnohdy přímo s jazykem základovým, který pomohl utvořit pidgin) a je jím tak ovlivněna, až postupně vymizí. Porovnávají tato dvě stádia a docházejí k následujícímu: oproti pidginu (jehož slovní zásoba a gramatika může být zjednodušená) má kreolština již plně rozvinutou gramatiku, slovní zásobu a její struktura je mnohem propracovanější. Lingvisté podle

Kingové (2014, s. 239) dokonce přemýšleli nad možností, že právě noví rodilí mluvčí (tedy děti narozené v komunitě) užívající jazyk svých rodičů (pidgin) byli právě těmi, kteří začali sami automaticky jazyk převádět na jinou úroveň – změnili ho v kreolštinu. Šlo o přirozený proces, který je přesnou ukázkou toho, jak se jazyk vyvíjí v souvislosti se společností, ve které existuje, a také tento jev ukazuje, jak jsou tyto dvě reality propojeny.

Odpověď na otázku, jak kreolština vznikla, ale není tak jednoduchá. Crystal (2007, s. 347) poukazuje na fakt, že sice je každý kreolský jazyk jedinečný stejně, jako byl původní pidgin (kvůli různorodosti základových jazyků), ale zajímá ho tedy důvod, proč jsou si kreolské jazyky v jistých bodech podobné a proč mají některé společné zákonitosti. Zdá se nepravděpodobné, že by pidginy a z nich vyvinuté kreolské jazyky v jihovýchodní Asii měly něco společného s těmi v Karibiku, ale tento pohled jedinečnosti je často některými badateli zpochybňován. Mezi velmi blízké náležitosti jednotlivých kreolských jazyků patří například zredukované ohýbání podstatných jmen a zájmen, užití částic namísto slovesného času a opakování forem oproti užívání stupňování přídavných jmen a příslovcí.

Crystal (2007, s. 347) odmítá teorii o pouhé náhodě v těchto podobnostech kvůli širokému záběru a rozsáhlosti takových jazykových vlastností. Považuje za zajímavé, že kreolština založená na angličtině je v některých ohledech podobná té založené na španělštině. Další prvky blízké se objevují i ve variantách odvozených od francouzštiny, holandštiny, němčiny a italštiny. Kvůli této analogii dochází k závěru, že všechny pidginy předcházející kreolštině mají společný původ – jsou tedy výsledkem monogeneze (teorie považující jeden zdroj za základ pro všechny jazyky světa podle Lotka (2000, s. 75)) i navzdory velké vzdálenosti mezi nimi. Za tento základový jazyk je považována portugalština, respektive portugalský pidgin z patnáctého století, který se mohl posunout do jazyka Sabir (hojně užívaný jazyk ve středozeří). Protože portugalští mořeplavci podnikali obchodní cesty do Asie, Afriky i Ameriky, jejich jazyk se mohl právě do těchto oblastí rozšířit také. Obchodníci z jiných zemí se do těchto oblastí vydávali až později, jejich jazyk však rovněž ovlivnil místní pidgin - což mohl být základ pro odlišné slovní zásoby jednotlivých pidginů, ale jednoduchá gramatická stavba od portugalských objevovatelů zůstala ve větší míře nezměněna. I v dnešní době obsahuje anglický pidgin stále ve svém lexiku i slova portugalského původu (například „savi“ – česky „vědět“ – odvozené zřejmě od

portugalského „saber“). Objevuje se ale také opačná možnost, že to nebyly základové jazyky (povětšinou angličtina), které byly ovlivňovány portugalštinou, ale že právě portugalská kreolština byla ovlivněna angličtinou. Crystal (2007, s. 348) ale upozorňuje, že tyto teorie rozhodně neplatí pro všechny kreolské jazyky, ale jsou i takové, kde portugalský původ nelze prokázat, přestože některé jejich prvky jsou opět shodné s ostatními kreolskými jazyky. Některé z nich ale ani nemohly být v minulosti v kontaktu s jakýmkoliv evropským jazykem, proto je velmi obtížné tuto teorii stoprocentně prokázat.

Kreolština, pokud není ovlivňována dále svým základovým jazykem, se sama o sobě vyvíjí dál. Může být tedy odlišná od jazyka prvotního. V dnešní době je standardní, že většina obyvatel oblasti užívající kreolštinu je schopna dorozumět se často i kreolštinou původní, či dokonce oním základovým jazykem (který je ale považován za dialekt a často má odlišnou výslovnost). V tomto kontextu Yule (2010, s. 249) uvádí příklad z Jamaiky, kde obyvatelé mohou říci „to je má kniha“ anglicky (tedy „it’s my book“), novější transformovanou kreolštinou („iz mi buk“) či základní kreolskou variantou („fi mi buk dat“).

3.3.3 Lingua franca

Existuje varianta naprosto odlišná od předchozích jazyků smíšených – takzvaná „lingua franca“. Lotko (2000, s. 68) seznamuje s tímto pojmem jako se směsí jazyků (arabština, řečtina, italština, španělština, francouzština), jež se užívala při námořních cestách v období do devatenáctého století. Jedná se o proces, kdy se jeden jazyk ocitá v určité oblasti v popředí a v kontextu s ostatními jazyky zde užívanými se projeví jako nejdominantnější. Černý (1996, s. 398) tuto možnost staví právě vedle varianty, kde se jazyky určitým způsobem spojí do nového útvaru – což jsou právě výše zmiňované pidginy a kreolština. Tento dorozumívací prostředek také přijímají všichni obyvatelé konkrétní oblasti, vnímají ho jako hlavní prostředek sloužící ke komunikaci mezi nimi, přestože jednotlivé skupiny v rámci jedné oblasti užívají jiného jazyka. Dříve se tedy jako lingua franca označovala ona směsice jazyků, což definuje i Palek (1989, s. 45), v dnešní době se tak ale nazývá právě jazyk dominující, který mohl částečně převzít některé prvky místního jazyka, ale ne tak, aby vznikl dorozumívací prostředek zcela nový.

Čermák (2011, s. 65) staví do popředí převážně angličtinu, sloužící dnes téměř celému světu jako lingua franca či svahilštinu na africkém kontinentu. Z toho vyplývá, že se tedy nejedná o jazyk nově vytvořený a dosud neznámý a neužívaný, ale tento pojem se týká jazyka již existujícího, pouze postaveného na jakousi vyšší úroveň fungující univerzálně pro širší okruh mluvčích. Crystal (2003, 344) vyjmenovává například španělsky mluvící země, ale i několik dalších (2003, s. 101-104), které mají právě angličtinu jako jeden z dorozumívacích jazyků často z důvodů migrace, obchodu či byly tyto země v minulosti britskou kolonií (například země v jižní Africe, jižní Asii či v pacifické oblasti).

Fenomén lingua franca ale není pouze výsadou dnešní doby. Crystal (2007, s. 427) poznamenává, že v minulosti, konkrétně ve středověku, byla takovým univerzálním jazykem zvláště v oblasti vzdělávání latina, později ve dvacátém století vlivem literatury, kultury zase francouzština. Dnes se toto označení týká právě jazyka anglického, částečně i z toho důvodu, že je jedním z hlavních dorozumívacích jazyků ve více než šedesáti zemích světa a dále má velmi dominantní postavení či je nějakým způsobem rozvinutý na každém z kontinentů. Angličtinu je možno zpozorovat v novinách, na letištích, v rámci mezinárodního obchodu, v politické sféře, v oblastech vědy a techniky, ve sportu i v kultuře. Více než dvě třetiny vědců publikují své odborné práce i v angličtině. Všechna tato fakta jsou nezpochybnitelným důkazem, že tento jazyk pocházející z britských ostrovů je nyní mezi světovými jazyky na první příčce.

Crystal (2007, s. 427-429) rovněž porovnává počet rodilých mluvčích s těmi, kteří se anglický jazyk učili, a je tedy pro ně jazykem druhým, nemateřským. Došel k závěru, že na jednoho rodilého mluvčího, připadají tři zástupci, kteří si jazyk osvojili sami. Dnes je tento jazyk ovládán téměř jednou třetinou veškeré populace. Jako hlavní důvody, proč je tak rozšířen, uvádí vliv kultury, náboženství a ekonomickou sílu anglicky mluvících zemí. I z tohoto ideálu, kdy velké procento populace ovládá jeden jazyk, pramení i jeden zásadní problém – jazyk si nemusí vždy uchovat ve všech geografických oblastech onu základní spisovnou formu. Vliv společnosti, do které se jazyk dostává a kde se dále formuje, je nepopíratelný a v jiném prostředí se jazyk může vyvíjet odlišně, z čehož vznikají samostatné mluvené varianty angličtiny. Těmito variantami pak mluví pouze místní obyvatelé v určité oblasti, což může jazyk činit nesrozumitelným, a již dnes si někteří lidé uvědomují rozchod mezi variantami,

protože mají problém porozumět například indické angličtině, pokud se učili tu britskou. Crystal (2007, s. 429) předpokládá, že do budoucna by mohla angličtina a tato současná situace vést k nové jazykové rodině složené z jazyků odvozených od angličtiny, které mohou vzniknout právě z již existujících variant v různých částech světa. I v dnešní době vznikají rozpory v tom, kterou variantu anglického jazyka by měli učitelé vyučovat ve školách. Roste obava, že studenti budou sice jazyk ovládat, ale budou mít potíže se v některých částech světa domluvit, protože rozdíly mezi britskou a například australskou angličtinou jsou už v současnosti patrné, a to hlavně ve výslovnosti či přízvuku.

Kromě univerzálních jazyků vznikajících přirozenou cestou pouze tak, že se jejich pole působnosti rozšíří, existují i jazyky uměle vytvořené, které měly sloužit právě tomu, aby se mezi sebou bez potíží domluvili lidé na celém světě. Podle Palka (1989, s. 45) je důležité přesně vytyčit jejich jazykovou stavbu i slovní zásobu, což považuje i za základní charakteristiku. Za nejrozšířenější umělý jazyk je Lotkem (2000, s. 33) považován jazyk esperanto, který byl uměle vytvořen lékařem z Polska Ludvíkem Lazarem Zamenhoffem. Umělých jazyků existovalo více, ale žádný z nich nebyl ve větší míře úspěšný tak, aby se opravdu oním mezinárodním univerzálním jazykem stal a toto postavení si také udržel. Čermák (2011, s. 78) vyjmenovává například jazyk interlingua, occidental, dokop, apolema a mnoho dalších.

3.4 Národní jazyk a jeho varianty

Národní jazyk se podle Čermáka (2011, s. 17) vyznačuje tím, že jím mluví celý národ. Pokud bude ale tento pojem vysvětlován ze sociolingvistického pohledu, bude zde přítomen kontext společnosti, podle něhož se budou varianty jazyka dále klasifikovat. Toto téma osvětluje Černý (1996, s. 394-395) popsáním existence sociálních skupin a vrstev. Pro tyto jednotlivé kolektivy je příznačná i konkrétní varianta národního jazyka, které mohou náležet i jisté jazykové odlišnosti tvořící onu variantu jedinečnou.

3.4.1 Varianta geografická

Černý (1996, s. 395) do této oblasti zahrnuje jednoduše dialekty. Jsou to užší varianty jazyka, kterými mluví obyvatelé v určité oblasti – jedná se tedy o variantu ohraničenou územně. Je možno se setkat i s rozdíly v rámci sousedních vsí, kdy se

v každé budou vyskytovat jiná pravidla. Tato pravidla lišící se od jazykového standardu mohou zasahovat do oblasti fonetické, lexikální i do oblasti gramatiky. Jednotlivé dialekty zkoumá obor dialektologie a Černý (1996, s. 395) potvrzuje, že dialektologové jsou považováni za jakési předchůdce sociolingvistů. S pojmem dialekt se pojí také termín „izoglosa“, který Čermák (2011, s. 82) popisuje jako hraniční čáru označující, kde lze nalézt konkrétní slovo či jeho variantu. Dále také toto geografické rozlišení označuje konkrétně jako dialekt regionální, aby se tak lépe odlišil od ostatních druhů dialektů (například dialekt sociální, který je popsán v následující kapitole). Tento druh dialektu je také Lotkem (2000, s. 27) pojmenovávám jako dialekt teritoriální, obecně je pod tímto termínem chápán jednoduše útvar národního jazyka, který se v určitých strukturách liší.

3.4.2 Varianta sociální

Vedle rozdělení podle geografie, lze varianty jazyka rozdělit i sociálně. Čermák (2011, s. 45) tyto jednotlivé verze nazývá jako „sociální dialekt“, který je vytyčován společenskou vrstvou či třídou, popřípadě i profesní skupinou. Lingvisté (Čermák, Černý) užívají pro označení také pojem „sociolekt“. Crystal (2007, s. 309) popisuje sociální třídu jako skupinu obyvatel, ve které funguje určité hierarchické rozvrstvení. Jednotlivé třídy obsahují většinou skupiny lidí, kteří mají podobné ekonomické a sociální zázemí – do tohoto výčtu se zahrnuje například majetek, zaměstnání či vzdělání. Nejlepším příkladem ze současnosti je kastovní systém v Indii. Místo a rodina, do které se jedinec narodí, v podstatě určuje celý jeho budoucí život – jaké bude mít zaměstnání či z jakého prostředí bude jeho životní partner.

Vedle pojmu „sociolekt“ existuje i termín „idiolekt“, který Černý (1996, s. 394) definuje jako individuální charakteristický projev jediného mluvčího. Každý jedinec má vlastní slovní zásobu a vlastní jedinečné prvky, které v řeči užívá pouze on, přestože zároveň užívá dialektu, slangu a dalších útvarů.

3.4.2.1 Slang a žargon

Dva pojmy označující oba stejnou oblast v rámci jazykových variant. Jedná se o slovní zásobu a vyjadřování určité skupiny lidí. Černý (1996, s. 395) mluví o sociálních vrstvách obyvatelstva a udává příklad mezi studenty, vojáky či v rámci konkrétních povolání. Lotko (2000, s. 102) s ním v tomto souhlasí, protože do tohoto souhrnu řadí jazykové varianty v komunikaci ve skupinách pracovních i zájmových.

Také blíže specifikuje, že ona odlišnost od standardní varianty jazyka probíhá pouze v rovině lexikální.

Lotko (2000, s. 102) vysvětluje také pojem „slangismus“, který definuje jako termín zabarvený ve srovnání s tím spisovným (například „děkovačka“, „kliknout“ a další). Slang může vycházet z národního jazyka, což znamená, že jeho gramatika je s ním shodná a liší se jenom v lexiku, ale může mít i gramatiku samostatně vytvořenou – zde uvádí Černý (1996, s. 395) argot z Paříže.

Slangová mluva se může podle Čechové (2011, s. 25) vyznačovat archaičností (myslivecký slang: „slechy“ = uši) a je často přítomna expresivita (slang studentstva: „koule“, „bajle“ = pětka). Nemusí být vždy pravidlem, že se ona slangová slova budou užívat pouze v rámci konkrétních skupin, ale mohou také přecházet i do běžné mluvy, Čechová (2011, s. 25) zdůrazňuje právě sportovní slangy a jejich výrazy, které se dnes běžně používají („basket“, „faul“, „finiš“). Za takových okolností se tyto původně slangové výrazy stávají součástí lexika obecně českého, ale i spisovného.

3.4.2.2 Profesionální mluva

Tato oblast také nepatří do varianty jazyka spisovného, Čermák (2011, s. 192) ji řadí do neoficiální oblasti – užívá se tedy v rámci komunikace oborové, kdy se jedná především o termíny. Dříve se právě slang a termíny profesní řadily do jedné skupiny, ale Čechová (2011, s. 25) upozorňuje, že v současnosti se takzvaná „profesionální mluva“ označuje již zvlášť a patří tedy do samostatné kategorie. Tento typ vyjadřování může mít základy v jazyce spisovném, ale jednotlivé výrazy mohou mít expresivní příznak (lékařský termín pro sloveso „zemřít“ – „exnout“). V oblasti ekonomické se nová slova tvoří převážně univerbizací, kdy se víceslovná pojmenování jednoduše zkracují na jednoslovná („dodací list“ – „dodák“). Tyto jednoslovné pojmy se vytváří převážně kvůli ekonomičnosti sdělení, čímž dochází ke zkrácení konkrétní informace.

3.4.2.3 Argot

Jazyk obyvatel nějakým způsobem vyčleněných z běžného společenství. Černý (1996, s. 395) dává za příklad černošskou verzi americké angličtiny. Obecně je tento pojem znám jako výrazivo obyvatel sociálně vyřazených, což potvrzuje i Lotko (2000, s. 17), který tento způsob vyjadřování řadí například ke zlodějům či pašerákům, proto jsou jednotlivé výrazy často záměrně nesrozumitelné. Čechová (2011, s. 25) nazývá

tuto mluvu také jako hantýrku, ale dodává, že je často řazena i přímo mezi slang. Jedná se totiž také o jazyk konkrétní skupiny stejně jako u slangu. Argoty existovaly pouze v mluvené formě a přebíraly i prvky romštiny, jazyka jidiš či jazyka příslušníků pouťových a cirkusových skupin.

Jak bylo zmíněno výše, argoty byly původně utvořeny, aby běžné obyvatelstvo nerozumělo významu, ale Čechová (2011, s. 26) poukazuje na současnou změnu, kdy například vězni užívají svého argotu i při rozhovorech s dozorcí, policií a také je do „svého“ jazyka zasvěčují. Některé pojmy z argotu se v současnosti posunuly do oblasti obecné češtiny („bachař“) a nemusí se jednat vždy o jednoslovné termíny, ale i oustálené frazémy („dát bacha“, „jet na čundr“).

3.4.3 Varianta funkčně kontextová

Reaguje na situaci, v níž probíhá konkrétní rozhovor či jiná promluva. Podle Černého (1996, s. 395) právě z této varianty vychází funkční styly, které mají samostatná pravidla, kdy se který styl užívá a co je v rámci jednoho funkčního stylu povoleno v rovině morfologické, lexikální či syntaktické. Hranice mezi styly mohou být stírány, ale stále je čtenář či posluchač schopen rozlišit, zda je svědkem stylu například hovorového, úředního či slavnostního. Důležité je také, zda se jedná o projev psaný, nebo naopak mluvený, protože každá z těchto forem se také vyznačuje jistými odlišnostmi. Černý (1996, s. 395) za tyto rozdíly považuje například délku vět, kdy jsou delší věty a souvětí charakteristické spíše pro psaný projev.

Mluvčí pouze reagují na situaci a automaticky se jí přizpůsobují. Záleží také na tématu konverzace – pokud se dva lidé baví o sportovním utkání, je pravděpodobné, že budou užívat i sportovního slangu, který se k obsahu hodí, a jednoduše tak vyjadřuje jejich myšlenky. Ti samí mluvčí ale velmi dobře vědí, že na úradě či u lékaře budou komunikovat jiným způsobem.

3.5 Faktory ovlivňující řeč

Při zaměření se na konkrétní promluvy jednotlivých skupin obyvatel či individuálních jedinců, nelze brát v potaz pouze prostředí, ze kterého pochází, a okolnosti jako sociální a zájmové skupiny. Mluvčí může být často ovlivněn i tím, jak je starý, jakého je pohlaví či jakého etnika je. Černý (2009, s. 394) tvrdí, že tyto faktory nelze vnímat ohraničeně, ale je nutno je vnímat spíše souhrnně. Komunikant

může být například muž ve středním věku, který je zároveň příslušníkem nějaké etnické skupiny.

3.5.1 Věk

Rozdíly ve vyjadřování mezi mluvčími různého věku jsou obecně známé a nelze si jich nevšimnout, aniž by na ně byla upírána zvláštní pozornost. Černý (1996, s. 396) klade důraz konkrétně na mladou generaci (většinou teenagery), která se od generace obyvatel v důchodovém věku liší nejvíce. Do řeči mladých jedinců častěji vstupují různé inovace, mnohdy spojené se zájmy (například kvůli současnému počítačovému věku, který ovlivňuje dospívající jedince nejvíce). Starší generace naopak zůstává u svých zvyků a k přijímání novotvarů a obecně novot v jazyce je mnohem skeptičtější. Romainová (2000, s. 82) skupinu dospívajících také vyzdvihuje a dodává, že standardní formy jazyka užívá převážně skupina starších jedinců, ale i jedinci v mladším školním věku před dosažením puberty.

3.5.2 Pohlaví

Zde je rozdělení nejjednodušší, protože pohlaví rozlišujeme pouze mužské a ženské. Jak je uváděno Černým (1996, s. 396) ženské vyjadřování bývá konzervativnější než to mužské, také se liší ve slovní zásobě, což je způsobeno tématy rozhovorů. Ženám více náleží témata týkající se rodiny a domácnosti, kdežto muži více komunikují o sportu, politice či technice. Ženy podle Romainové (2000, s. 78) užívají více standardní formy jazyka, často se mohou blížit až k hyperkorektnosti. Je jim bližší také vyšší míra zdvořilosti. Tyto aspekty jsou podle Romainové (2000, s. 79) přítomny kvůli podvědomé snaze vyrovnat se mužům, což pramení z dob minulých před zrovnoprávněním obou pohlaví.

Crystal (2007, s. 313-315) se zaměřuje také na lexikální stránku a na takzvané sexismy v jazyce, protože v současnosti se projevuje snaha vyjadřovat se co nejvíce neutrálně. V angličtině se to projevuje užitím odlišných slovních spojení od těch původních – například „salesman“ (obchodník – „man“ ve slově označuje přímo muže, přestože celá složenina může označovat i ženu). Toto spojení je nyní nahrazováno složeninou „sales assistant“, kde je již onen rod vynechán a je nahrazen slovem genderově neutrálním.

3.5.3 Sociálně ekonomické postavení

Přímá úměrnost mezi společenskou třídou a komunikačním projevem podle Černého (1996, s. 396) není tak jasná jako u předchozích faktorů, ale rozdíly ve vyjadřování jsou i přesto patrné. Popisuje výzkum W. Labova, který zjistil rozdíly ve výslovnosti konsonantu /r/ u Newyorčanů. Výsledek jeho bádání ukázal paralelu v četnosti této hlásky se společenským postavením – čím vyšší společenské postavení jedince je, tím více užívá hlásky /r/. Názor Černého je podporován i Crystalem (2010, s. 39), který také vyzdvihuje informaci, že nelze hledat bezprostřední spojitost mezi jazykovým projevem a sociálně ekonomickým postavením právě proto, že faktorů, které mohou jedince ovlivňovat, je více, a není tedy jasné, který z nich (a zda je to ten sociálně ekonomický) přesně způsobuje konkrétní význačný prvek v jeho způsobu vyjadřování.

V minulosti byly tyto rozdíly ještě více patrné, na což poukázal Crystal (2007, s. 310-311), který zmínil latinu jako prostředek komunikace vyšších vrstev. Užívání latiny souviselo v této době se vzděláním (tento jazyk tedy ovládali lékaři, praktikující katolíci či studenti), což ukazovalo na sociální postavení mluvčích velmi zřetelně.

3.5.4 Vzdělání

Černý (1996, s. 396) uvádí příklad porovnávání mluvy dvou osob (například žen), které jsou stejně staré, jsou příslušníky stejného etnika a mají i identické postavení ve společnosti. Odlišnosti v jejich projevech by mohl způsobit ještě další faktor – zda tyto dvě ženy prošly vzdělávacím procesem, a pokud ano, budou lingvisté zkoumat, jak dlouho se vzdělávaly, jaký typ vzdělání absolvovaly či jaká je úroveň jejich celkového intelektu.

Tento cit pro jazyk je podle Crystala (2010, s. 38) zakořeněn v každém jedinci. Věřící v tezi, že lidé nemusí být sociolingvisty, aby poznaly onen jedinečný prvek, který z projevu jedince činí projev na výši či nikoliv. Některá slova činí mluvený i psaný projev vznešenější a posluchač/čtenář si snadno vytvoří představu o vzdělanosti či nevzdělanosti onoho autora.

3.5.5 Etnická příslušnost

Existují varianty jazyka také podle etnické příslušnosti. Nejlepším příkladem podle Crystala (2010, s. 35) je velký kontrast mezi jazykem Afroameričanů a jazykem bílých

Američanů. Žádná korelace mezi barvou pleti a jazykem sice neexistuje, protože existují Afroameričané mluvící standardní formou americké angličtiny, ale jsou i takoví, kteří mluví svou jakousi etnickou variantou. Bylo také dokázáno, že tento typ afroamerické angličtiny má své základy v kreolštině, a proto se v některých prvcích odlišuje od standardu. Některé případy ukazují, že tyto jazykové rozdíly mohou za dřívější rasovou segregaci a pozdější problémy v začleňování afroamerických dětí do běžných škol a jejich školní neúspěchy.⁵

Černý (1996, s. 393-394) zmínil Bernsteinovu teorii, která popisuje rozvinuté a nerozvinuté jazykové kódy, kdy každý z nich náleží konkrétní třídě, ale Labov s ním nesouhlasil a odmítl teze s rasovým podtextem. Projev Američana oproti Afroameričanovi je bezpečně rozpoznatelný, a také proto považují Američané černošskou variantu jazyka za nižší a méně kulturní. Labov ale tvrdí, že na tyto dvě varianty nelze nahlížet v rámci jednoho jazykového systému, ale musí se zkoumat odděleně a jazyk Afroameričanů vnímat ohraničeně jako soustavu se svou vlastní strukturou i normou.

⁵ Crystal (2010) přibližuje případ afroamerických matek z roku 1977, které upozornily na jazykovou bariéru mezi jejich dětmi a učiteli. Tento problém jim znemožňoval získat stejné vzdělání, a zajistit si tak slušnou budoucnost oproti ostatním americkým dětem. Soud rozhodl ve prospěch matek a poté byla zahájena akce na pomoc učitelům lépe chápat etnické žáky a více se jim věnovat v prostředí, kde je vyučovacím jazykem standardní americká angličtina.

4 METODY ZKOUMÁNÍ

Během výzkumu konkrétních sociolingvistických jevů Černý (1996, s. 399) vytýká důležitou informaci, že některé metody zkoumání mohou být převzaty i z jiných subdisciplín. Může se jednat například přímo o sociologii, sociální psychologii, dialektologii či etnografii, ale tyto metody musí být však upraveny tak, aby vyhovovaly přímo potřebám daného výzkumu. Jiné metody byly vytvořeny společně s vývojem oboru samotného, a patří tedy pouze sociolinguistice. Tyto přístupy jsou poté děleny dále do dvou základních skupin: Černý (1996, s. 399) uvádí v první skupině techniku shromažďování dat a ve skupině druhé jejich analyzování.

Jedním z podstatných prvků je také dostatečná šíře materiálu, který chtějí badatelé dále zkoumat. Černý (1996, s. 399) tím má na mysli dostatečný počet respondentů vyplňujících dotazník, délku a obsah nahrávek či jiné nové experimenty. Tato data mohou být shromažďována za účelem zkoumání konkrétního prvku, nebo dojde k prostému sběru v podstatě jakýchkoliv jazykových podkladů, ve kterých se určitá a přesná analýza bude teprve vytvářet podle jejich obsahu.

4.1 Výběr respondentů

Pokud se vědci zaměří na zkoumání přesné oblasti jazyka či nechávají užší centrum výzkumu až na shromážděných datech, je v obou případech důležitá selekce a volba účastníků zkoumání a experimentů, což zmiňuje i Černý (1996, s. 399). U těchto osob je nutné vnímat i jejich sociální postavení, věk, pohlaví, jejich původ a další faktory zmíněné již v předchozí kapitole.

Milroyová a Gordon (2012, s. 36-41) popisují problémy vznikající s takzvanou reprezentativností vzorku. Podstatné je vyhnout se zkreslení, najít participanty podobných charakteristik, patřících nejlépe do stejné sociální skupiny a procházejících podobným osudem (například přistěhovalci, muži, žijící v nové zemi do pěti let, kteří se jazyk učili pouhým každodenním kontaktem s ním). Takovou přesností se badatelé poté mohou vyhnout zkreslení, které by mohlo výsledky výzkumu ovlivnit. Přesto oba autoři zmiňují, že částečnému zkreslení se nelze stoprocentně vyhnout, často kvůli velké variabilitě faktorů ovlivňujících projev mluvčího. Ani dvě ženy pocházející ze stejné země, žijící v nové zemi podobnou dobu, které dosáhly stejného stupně vzdělání a pocházejí z podobných sociálních poměrů, nebudou mít stoprocentně

stejnou jazykovou výbavu. Největší míra zkrácení se proto projevuje při zkoumání různorodých vzorků jedinců.

Jedince lingvisté mohou vybírat na základě geografického či sociálního ohraničení. Jako konkrétní příklad uvádí Milroyová a Gordon (2012, s. 38) například skupinu obyvatel v konkrétní městské oblasti, členy nějakého společenství. Walker s Meyerhoffovou (2015, s. 175-176) konstatují, že v tomto oboru panuje tendence, že individuální jedinec nemá v sociolingvistickém výzkumu své místo. Je to právě z toho důvodu, že k výsledku zkoumaného jevu musí docházet na základě dat získaných od většího počtu respondentů a (jak je uvedeno výše) ti by měli mít podobné charakteristiky a být ovlivňováni podobnými soubory faktorů. Toto rozrůžňování do skupin a třídění osob do tabulek tvoří z průzkumů čistě skupinovou záležitost.

4.2 Sběr dat

Jako markantní problém při získávání odpovědí a dalších dat uvádí Černý (1993, s. 399) takzvaný „paradox pozorovatele“. Jedná se o případy, kdy mají zkoumaní jedinci pocit, že při rozhovoru či jiné metodě získávání nemají mluvit přirozeně (což je ale právě cílem). Při mluvě s cizími lidmi většina osob automaticky volí slovník standardní varianty a při rozhovorech se mohou cítit nepříjemně, kdyby mluvili svou obvyklou mluvou. Tomuto problému se lze vyhnout navozením příjemné atmosféry, skrytím nahrávací techniky a celkovým potlačením techniky.

4.2.1 Dotazník

Většina výzkumů je zaměřena na projev mluvený, ale typ písemného dotazníku do sociolingvistického bádání podle Milroyové a Gordona (2012, s. 61) nepochybně patří také, jelikož je spolehlivost této metody ověřena již z jiných disciplín v sociálně-vědné oblasti. Touto metodou se často lépe zkoumají právě odlišnosti jednotlivých respondentů patřících do stejné vybrané skupiny. Výhodou písemných dotazníků je primárně možnost získat data od velkého množství participantů v nepříliš dlouhém časovém úseku. Písemné dotazníky mohou ale být také nespolehlivé, zvláště v případě, že je autor otázek přítomen, a respondenti tak nemohou odpovědět v klidu a upřímně. Problém vzniká také v heslovitosti odpovědí a v odpovědích kategorických, které nemusí vždy plně pokrýt myšlenku odpovídajícího, a ten tak sklouzává k variantě nejbližší jeho myšlenkám.

Jiným typem dotazníku je podle Milroyové a Gordona (2012, s. 63-66) ten, který administruje přímo terénní pracovník. Nespornou předností je možnost přímo pozorovat jazykový projev odpovídajících, zvláště při zkoumání například variant výslovnosti. Terénní pracovník má také možnost podat jedinci doplňující otázku či ho požádat o přečtení některých slov nahlas, aby si tak ucelil jazykový projev onoho mluvčího. Negativním prvkem tohoto druhu dotazníku je časová náročnost, tu ale lze omezit vynecháním osobního kontaktu a užitím telefonu.

Možností, jak získat dostatečné množství dat v krátkém čase je rychlý anonymní průzkum. Opět ho, jak tvrdí Milroyová s Gordonem (2012, s. 66-67), provádí terénní pracovníci, kteří se mohou anonymně ptát kolemjdoucích na ulici. Ti ale nevědí, že jsou nějakým způsobem zkoumáni, protože se pracovník může ptát na otázky tak, aby v odpovědi byla vždy obsažena konkrétní fráze, slovo či spojení slov. Zjistí tak, jak jsou tyto segmenty užívány v přirozeném prostředí mluvčími.

4.2.2 Rozhovor

Uváděno Milroyovou a Gordonem (2012, s. 67) jedná se o nejčtenější metodu v tomto oboru, často prováděnou opět terénním pracovníkem. Osobní kontakt mezi pracovníkem a zkoumaným jedincem je zde samozřejmostí, ale výjimečně se tyto rozhovory mohou odehrávat i telefonicky. Rozhovor lze provést také v přítomnosti více pracovníků, ale i více respondentů. Tato forma není tak striktně strukturovaná a lépe napodobuje přirozené prostředí, což se odráží i v délce otázek a odpovědí, které jsou často více rozváděny.

Rozhovory jsou dále autory Milroyovou a Gordonem (2012, s. 71-75) definovány jako interakce dvou a více osob, které v tomto kontextu probíhají mezi dvěma neznámými lidmi, z nichž jeden rozhovor řídí. Druhý participant musí s rozhovorem souhlasit, zároveň tak potvrzuje, že bude spolupracovat. Aby došlo k co největší přirozenosti v mluveném projevu mluvčího, může terénní pracovník zvolit téma, které emocionálně (pozitivně či negativně) ovlivní mluvčího. Ten se poté bude více soustředit na obsah svého sdělení než na formu, kterou bude informace podávat.

4.2.3 Zúčastněné pozorování

Zajímavostí bádání v sociolingvistice a v provádění výzkumů je podle Milroyové a Gordona (2012, s. 77) skutečnost, že jazykovědci nejsou ve většině případů součástí

skupiny, jejíž členy chtějí zkoumat, což může ztěžovat omezení paradoxu pozorovatele. Proto je využíváno zúčastněného pozorování, kdy je nutno, aby se onen pozorovatel zapojil do společenské skupiny dlouhodobě, a mohl tak poznat místní kulturu a fungování společenství. Toto zapojení do kolektivu může napomoci budování vzájemné důvěry mezi jedinci a pozorovatelem, což vede k uvolněnosti atmosféry a větší autenticitě rozhovorů.

Tento typ zkoumání se podle Milroyové a Gordona (2012, s. 79) zdá být nevýhodný při zkoumání jevů v rámci bilingvních společenství, jelikož mluvčí mohou volit jazyk odlišně kvůli přítomnosti cizí osoby, než jak by tomu bylo bez ní.

4.3 Problémy analýzy dat a jejich interpretace

4.3.1 Sociální třída

Faktor sociální třídy a sociálního postavení je často považován za jeden z těch, které mohou ovlivnit projevy mluvčího. Podle Milroyové a Gordona (2012, s. 101) ale neexistuje přesné paradigma, podle kterého by bylo možné tuto spojitost mezi jazykem a sociálním začleněním přímo určit. Určování sociálních tříd je jedním z prvků převzatých z oblasti sociologie, ale existuje více možností, jak jednotlivé třídy stupňovat (tří-, čtyř- či devítistupňová škála socioekonomického statutu). Jednotlivé třídy jsou obvykle rozdělovány podle zaměstnání jedinců, je ale možné, že se některé hranice mezi určitými stupni budou stírat, protože se nejedná o stoprocentně zařaditelné prvky. Proto je často sociální třída definována pouze jako skupina jedinců s podobnými (nikoliv stejnými či totožnými) příjmy. Se sociálními třídami se pojí termín „jazykový trh“. Rozdíly v mluvě mohou být opravdu způsobeny ekonomickým postavením, jelikož pro některá zaměstnání je nutno ovládat srozumitelnou standardní variantu jazyka.

Jak sociální třída ovlivňuje jazykový projev jedince je patrné hlavně ve vzdělávací oblasti, ale tento vliv lze zaregistrovat u dětí již v předškolním věku. Kategorie sociálních tříd obsahuje jisté odlišnosti v životním stylu, a je tedy nutno analyzovat onu sociální skupinu, aby mohlo dojít k samotnému zkoumání projevu jedince. Pro tento krok je nutné pochopit rozdíly od ostatních skupin a vztah skupiny k jazykovým variantám. Za důležitý krok je také považováno ohraničení pojmu „standard“, ale podle Milroyové a Gordona (2012, s. 106), kteří poukazují na tvrzení Al-Werové, je

tímto termínem často označována jazyková varianta nejvyšších vrstev obyvatel s vysokým společenským statutem.

4.3.2 Gender

Obecně je tento pojem chápán jako synonymum pro „pohlaví“, Milroyová s Gordonem (2012, s. 106) však uvádí na pravou míru, že se jedná spíše o sociální znak, který nemusí přímo odpovídat danému pohlaví. Upozorňují, že by gender neměl být chápán jako oblast s dvěma protipóly, ale spíše jako škála s vyznačenými body, mezi které se jednotlivci sociálně zařazují.

Co se týká pohlaví, je uváděno (i v jedné z předchozích kapitol), že ženy se ve svých projevech více přibližuje oné standardní normě mnohem více než jedinci mužského pohlaví, kteří se ale řadí do stejné sociální skupiny.

4.3.3 Etnikum a rasa

Etnické skupiny se skládají z osob, kterým jsou společné kulturní prvky. Milroyová a Gordon (2012, s. 114) tvrdí, že tyto rysy mají jedinci vštípeny od dětství a mají svým způsobem osvojeny informace, jako například odkud pochází, jaká je jejich historie, náboženství a kulturní zvyklosti. Rozdíly mezi jednotlivými etnickými skupinami se obvykle projevují ve vlastnictví majetku a bohatství či chudobě obecně, ale mohou se projevit i v nerovnosti moci. Prakticky se výzkumy týkají především etnických skupin, které jsou v menšině oproti majoritní společnosti. Pokud se vědci zaměří spíše na pojem rasa (nikoliv etnikum), dojdou k zajímavému názoru, že společnost má tendenci rozdělovat obyvatelstvo podle barvy kůže, a vytvářet tak tyto podskupiny, ale dělení podle jiných vnějších charakteristických rysů (jako je barva vlasů, výška, barva očí) už tak časté nejsou.

Etnicitu je třeba vnímat v kontextu sociální třídy, protože většina migrantů stěhujících se do nového státu jsou v podstatě předurčeni k tomu být placeni hůře oproti místním obyvatelům. Tento fakt se podle Milroyové a Gordona (2012, s. 115) týká i jedinců, kteří byli ve své domovské zemi vysoce kvalifikovaní zaměstnanci, ale přesto se nyní usazují v chudinských čtvrtích. Pokud se ve Spojených státech budou lingvisté věnovat etnickým otázkám, je velmi pravděpodobné, že se budou věnovat právě afroamerickým obyvatelům. Výzkumy se často soustředí na varietu anglického jazyka oproti standardní americké angličtině.

Další ne tolik běžnou oblastí může být etnické rozlišení obyvatel podle náboženství, jako je tomu právě dnes v Irsku. Odlišnosti v jazykových projevech jsou ale i přes prudkou historii této země vnímány územně, a mluví se tak o východním či západním přízvuku, nikoliv o přízvuku protestantském a katolickém.

4.4 Etika výzkumu

Protože sociolingvistické výzkumy pracují v každém případě s lidskými bytostmi, ke kterým je třeba přistupovat individuálně (nikoliv jako k číslům v pořadí), je nutno zamyslet se také nad otázkami výzkumné etiky.

4.4.1 Informovaný souhlas

Sociolingvistické otázky sice nejsou autory Milroyovou a Gordonem (2012, s. 87) považovány za tak závažné jako třeba ve výzkumu medicínském, i přesto je ale třeba postupovat při komunikaci se subjekty standardně a věnovat bádání přípravu i v tomto směru. Je třeba, aby mluvčí souhlasili dobrovolně s participací na výzkumu a aby věděli, co jejich účast obnáší. Takové prohlášení je prováděno písemnou formou, kde jsou subjekty informováni o prvcích výzkumu, jeho průběhu, o cíli, kterého badatelé chtějí dosáhnout, a stvrzují souhlas svým podpisem. Pokud se mezi mluvčími ocitají jedinci, kteří dosud nedosáhli plnoletosti, je jejich podpis (a tedy i souhlas) potvrzován podpisem zákonných zástupců. Účastníci mohou být zneklidněni důležitostí výzkumu, pokud je jim takový dokument předložen, ale Milroyová a Gordon (2012, s. 87) naštěstí zmiňují, že v některých případech není písemný souhlas nutností. Pokud badatelé dostatečně informují své participanty o výzkumu, může takový souhlas proběhnout i ústně. Informovaný souhlas se netýká písemných dotazníků, kdy jedinec vyplňuje dotazník anonymně.

4.4.2 Anonymita

Dalším důležitým bodem podle Milroyové a Gordona (2012, s. 87-89) zůstává záruka anonymity. Účastník by měl být ujištěn, že veškeré náležitosti jeho osoby zůstanou zachovány v tajnosti, s čímž se často pojí také ujištění, že subjekty mohou kdykoliv od výzkumu dle svého uvážení odstoupit. Takové ujištění týkající se anonymity je zpravidla součástí samotného informovaného souhlasu. Pokud potřebují vědci ve výsledcích své práce odkazovat ke konkrétní skupině či dokonce k individuálnímu jedinci, uchylují se často k různým pseudonymům, číslům

a iniciálám. Tato krycí pojmenování mohou být využívána i k označení celých měst nebo geografických oblastí. K takové variantě se lingvisté uchylují, pokud mají pocit, že by jednotlivé subjekty mohly být odhaleny, protože zkoumaná komunita nečítá příliš mnoho jedinců. Na základě například přepisů rozhovorů by tak mohlo být jednoduché konkrétního jedince identifikovat.

4.4.3 Skryté nahrávání

Pokud jsou jedinci účastníci se výzkumu skrytě nahrávání či natáčení, dochází k minimalizaci paradoxu pozorovatele. Bohužel se ale jedná o markantní etický problém, o kterém Milroyová a Gordon (2012, s. 89-91) hovoří jako o záležitosti týkající se i přímo problémů právního charakteru. Tento přístup se může jevit jako legální a neporušující tedy etickou normu a lidská práva pouze v několika případech. Uváděn je případ Spojených států, kdy v některých státech je takové nahrávání v pořádku v případě, že jedna ze stran o nahrávání ví, a nejedná se tak o záznam absolutně skrytý (může se jednat o nahrávání konverzace v pracovně profesora univerzity). V jiných oblastech je zakázáno naopak pořizovat jakýkoliv záznam byť ve veřejných prostorech. Milroyová a Gordon uvádí, že skryté nahrávání se nejeví jako velký problém při zkoumání společností východních oblastí (jmenují například vědce Dixona, Harveyovou), ale s postupným posouváním směrem na západ se tento postup zdá být méně přípustným (odpůrcem a zakladatelem etické komise je Labov). Problém etický lze zmírnit pozdějším informováním subjektů, že byly nahrávány. Například v psychologii je běžným postupem uvést informace na pravou míru až po provedení výzkumné akce, ale účastníkům je samozřejmě umožněno se na základě takové informace rozhodnout pro odstoupení od projektu či výzkumu.

Tento postup získávání dat může být velmi riskantní. Milroyová a Gordon (2012, s. 90) uvádí situaci, která může nastat, pokud účastník pojme podezření, že je jeho projev nahráván. Takový stav může výzkum ohrozit v takovém rozsahu, že bude narušen vztah a také vzájemná důvěra mezi badatelem a jeho zkoumanými osobami. Napravit tento stav a vrátit jej do normálu před oním incidentem může trvat déle a získaná data mohou být v tomto mezidobí do značné míry ovlivněna.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

5 PRAKTICKÝ EXPERIMENTÁLNÍ VÝZKUM

Tato část má za cíl zdokumentovat jazykový projev a současný stav v procesu osvojování cizího jazyka u manuálních pracovníků společnosti, které se přistěhovaly do České republiky (ať už primárně za práci či za studiem). Pracovníkům byl předložen písemný dotazník, ke kterému ale mohly klást doplňující otázky. Tento dotazník plnil funkci pomůcky a osnovy, jelikož dotazy byly pokládány ústně, a celý proces tak fungoval spíše jako moderovaný rozhovor, který se řadí do kvalitativních metod, dále ale byla na místě i metoda nezúčastněného pozorování.

5.1 Etika

Účastnicím byla přislíbena anonymita, jelikož si některé z nich nepřály být jmenovány. Souhlasily se zpracováním získaných dat, pokud budou jejich osoby označeny číslem, symbolem či jiným identifikátorem, proto byla vybrána jednoduše počáteční čtyři písmena v abecedě. Pořadí respondentek bylo seřazeno náhodně. V anonymitě zůstává také celá instituce, protože si vedení společnosti nepřálo uvádět celý název firmy, jelikož druh práce je převážně manuální, a chce se tak vyhnout předsudkům o obecně známých stereotypech v takových zaměstnáních (správa firmy má pocit, že mohou být tyto práce veřejností vnímány jako určené primárně pro přistěhovalce či panuje názor, že cizinci by měli být automaticky na takové pozice řazeni). Pokud se v tomto oddílu objeví jakákoliv souvislost s onou firmou, bude označována jako „společnost X“. Anonymní výzkum si řízení společnosti přálo také z důvodu ochrany zaměstnanců, ale dále i proto, že odmítají přízemní názory o manuálních pracích považovaných za méněcenné (a tím by mohli být i její zaměstnanci takto vnímáni). Společnost X tímto dala najevo, že si za svými zaměstnanci stojí, ale nepřeje si, aby byli jakkoliv kontaktováni (zvláště v tomto případě, kdy si anonymitu přály i samotné zaměstnankyně). Informace o výzkumu byly jak zaměstnankyním, tak vedení představeny ústní formou a následný souhlas byl stvrzen také ústně.

5.2 Výzkumná metoda

Možnost využít dotazníkového šetření se zpočátku jevila jako nejjednodušší, jelikož její vyplnění obecně není pro respondenty časově náročné (výzkum byl prováděn během volna mezi směnami či v rámci obědové přestávky), tedy byla úspora času velmi důležitá a účastnice tuto variantu velmi vítaly. Později se ukazovala kombinace dotazníku a rozhovoru jako lepší varianta. Dotazník provedený s přítomností pracovníka doporučovali také Milroyová a Gordon (2012, s. 66-67). Zaměstnankyně si chtěly být jisté, že správně rozumí otázkám a vybraným pojmům (například rozdílu mezi spisovnou a obecnou češtinou) a dále si přály své výpovědi co nejlépe vystihnout, ale jednoslovné odpovědi a možnosti se jim nezdály být dostačující. Během jednotlivých rozhovorů mohly být také lépe pozorovány individuální jazykové projevy, význačné prvky v nich, nedostatky v mluvě a chyby. Ani jedna z respondentek nejevila známky nervozity, jelikož jsem se s nimi jako jedna z dalších zaměstnanců neviděla poprvé, s některými z nich jsem spolupracovala každý pracovní den po dobu několika měsíců. Důraz byl kladen převážně na snahu vést rozhovor v uvolněné atmosféře, aby se vše jevilo jako běžný rozhovor mezi kolegyněmi, a téma hovoru tak nezpůsobovalo u účastnic žádné nepříjemné pocity.

Otázky byly postupně po jedné nejprve přečteny nahlas, poté vždy následoval krátký rozhovor o oné otázce, byly položeny i dodatečné otázky, které se ale vyznačovaly již osobnějším rysy. Na konci onoho minirozhovoru se odpověď na otázku jasně a stručně vyjevila a konkrétní respondentka ji vyznačila do archu. Tento postup byl poté opakován u každého jednotlivého dotazu. Arch s otázkami v tomto případě plnil funkci osnovy a pomáhal celou komunikaci posouvat dále a udržovat ji v jistých hranicích, aby se konverzace a celé téma nezačalo rozvíjet jiným směrem, k čemuž chvílemi hovor směřoval, zřejmě kvůli doplňujícím otázkám a osobnějším přístupem ke zkoumaným osobám.

Další jev, který byl u těchto čtyř osob zkoumán, bylo celkové jazykové vyjadřování v běžné pracovní komunikaci. Pro tuto formu bylo dostačující metodou pouhé pozorování, ať už jako účastník rozhovoru či pouze jako pozorovatel. V této fázi bylo možno naslouchat hovoru účastnic mezi sebou (tedy se na rozhovoru podílely osoby stejné – ruské – národnosti), ale také s ostatními zaměstnanci (rodilými mluvčími). Toto pozorování probíhalo v časovém horizontu zhruba šesti týdnů a důraz

byl kladen převážně na zjištění hlavních rysů, které dělají jazykový projev respondentů jedinečným právě těmito konkrétními prvky.

5.3 Faktory ovlivňující jazykový projev

V průběhu zkoumání byl zjišťován mimo jiné věk účastnic, ale za nejdůležitější považují délku jejich pobytu v České republice. Doba působení českého jazyka na jedince je nejvýznamnějším faktorem, jelikož mají tyto osoby možnost pohybovat se v českém kulturním prostředí, být v každodenním kontaktu s jazykem, tak svůj projev interakcí s ostatními jedinci.

Dalším, ale nikoliv podřadným faktorem je způsob, jakým se jedinci jazyk učí. Dotazník vyplnila pouze jedna účastnice, která navštěvovala každodenní intenzivní kurz českého jazyka, který jí dal velmi dobré základy, aby mohla své dovednosti dále rozvíjet. Ostatní respondentky se jazyk učily tím, že ho pouze poslouchaly, používaly, případně se věnovaly samostudiu, aby snadněji pochopily některé další jevy. Primární působení jazyka mělo ale základ zejména v jejich okolí.

5.4 Získaná data z dotazníkového šetření

Z důvodu stručnosti dotazníku a omezeného počtu respondentek bylo nejvhodnější metodou prosté zpracování odpovědí do přehledné tabulky, kde lze snadno porovnat délku pobytu v Čechách, způsob učení se jazyku, věk a další odpovědi na otázky. Odpovědi na otázky jsou zaznamenány stručně, ale vyplývají z rozhovoru, kde byly jejich názory prodiskutovány tak, aby i stručná odpověď reprezentovala jejich celkový postoj k dané otázce a s ní související problematikou.

Příloha 1: dotazník:

Osvojování a užívání českého jazyka u zahraničních pracovníků společnosti X:

1. Kolik Vám je let?
2. Z jaké země pocházíte?
3. Jaké jste národnosti?
4. Kolik let již žijete v ČR?
5. Kde jste se učili český jazyk?
6. Učíte se v současné době i jiný cizí jazyk?
7. Jak často vyžadujete během komunikace pomoc jejích dalších účastníků, jako například pomalou mluvu, zopakování sdělení, vyjádření myšlenky jinými slovy a další?
 - téměř pokaždé
 - často
 - občas
 - málokdy
 - nikdy
8. Jak rozumíte spisovné češtině na stupnici od jedné do pěti (1 – nejlépe, 5 – nejhůře)?
9. Jak rozumíte obecné češtině na stupnici od jedné do pěti (1 – nejlépe, 5 – nejhůře)?
10. Ptáte se při oficiálních jednáních (například na úřadech), zda můžete mluvit rusky?
11. Jaký zvolíte jazyk ke komunikaci v situaci, kdy se potkáte s osobou stejné národnosti a oba ovládáte jazyk český?
12. Pokud jste citově rozrušená (pozitivně či negativně), jakým jazykem dáváte najevo své emoce?
13. Máte děti? Pokud ano, jaký jazyk ovládají lépe? Jakým jazykem s nimi mluvíte v domácnosti?

Odpovědi na jednotlivé otázky byly následující:

Otázka	Odpovídající			
	A	B	C	D
1	23	38	35	55
2	Rusko	Rusko	Rusko	Rusko
3	ruské	ruské	ruské	ruské
4	3	12	1	2
5	roční kurz	interakce	interakce	interakce
6	ne	německý	ne	ne
7	málokdy	nikdy	často	občas
8	1	1	2	2
9	2	1	3	2
10	ne	ne	ano	ano
11	ruský	oba	ruský	ruský
12	ruským	oba	ruským	ruským
13	ne	ano - český - oběma	ano - oba - rusky	ano - český – rusky

Tabulka 1: Shrnutí odpovědí

5.5 Výsledky šetření

Všechny účastnice výzkumu pocházely z Ruska. Jejich věk se lišil, čímž je zajištěna věková různorodost skupiny, pohlaví jsou však stejná. Co se týče způsobu, jakým se respondentky snažily učit jazyk, většina se češtině věnovala až po příjezdu do České republiky v přirozeném prostředí. Samy ženy uvedly, že s češtinou nebyly ve výraznějším kontaktu před stěhováním, ale věděly, že se jedná o slovanský jazyk, který se vyznačuje některými podobnostmi. Do přímého kontaktu s jazykem se nyní dostávají každodenně a všechny jsou schopny ovládat jazyk na takové úrovni, aby pro ně nebyl větší problém domluvit se v běžných každodenních situacích.

Pouze jedna z žen absolvovala intenzivní jazykový kurz českého jazyka, díky čemuž je oproti ostatním účastnicím ve výhodě a její jazykový projev je pro Čecha velmi dobře srozumitelný a pochopitelný. Dalším význačným rysem je potřeba pomoci ostatních komunikantů v rámci jazykové interakce. Z tabulky 1 lze vyčíst, že respondentky A a B tuto pomoc nepotřebují v takové míře jako další dvě. Domnívám se, že toto je způsobeno v prvním případě oním navštěvováním kurzů češtiny a v případě druhém délkou pobytu, která je na rozdíl od zbytku odpovídajících několikanásobná. Tyto odlišnosti je možno zaregistrovat i v případě jejich setkání se spisovnou a obecnou variantou národního jazyka. Opět první dvě ženy hodnotí svou

úspěšnost v porozumění těmto variantám o poznání optimističtější než druhá polovina tázaných. Zajímavostí je, že první účastnice výzkumu hodnotí svou schopnost domluvy spisovným jazykem lépe než u varianty obecné. Není pochyb, že tento výsledek je produktem lektora, který vyučoval primárně jazyk spisovný, a ten byl tak první variantou, se kterou se žena A setkala.

Hodnotit lze také sociální a jazykovou interakci v rámci společnosti X, kde se tyto osoby nacházejí v kolektivu českých rodilých mluvčích. Pokud se zkoumané osoby ocitnou o samotě či si potřebují sdělit soukromou informaci, která pro náplň práce není podstatná, často volí jako komunikační jazyk ruštinu. Pokud se nacházejí například ve skupině třech pracovníků, z nichž dvě jsou právě tyto účastnice (například osoba A a C) a třetí je osoba české národnosti, bylo na základě pozorování zjištěno, že komunikačním jazykem bývá zpravidla čeština, ale dochází i k takovým situacím, kdy osoba C (tedy žena, která má mnohdy problém pochopit sdělovanou informaci a potřebuje pomalejší přístup) žádá o zpřesnění osobu A. Na okamžik do rozhovoru vstupuje ruština, ale po této rychlé vsuvce se hovor ubírá dále v jazyce českém. Tyto situace byly a stále jsou běžnou součástí většiny pracovních dnů, vyzorovala jsem také, že nikdo z ostatních pracovníků s těmito cizojazyčnými vsuvkami nemá žádný problém, většina naopak oceňuje, že se jednotlivé zaměstnankyně snaží porozumět, ale zároveň ví, na koho se obrátit v případě, že si nejsou jisté, zda chápou sdělení v češtině správně. Tato jejich snaha i tolerance ze strany českých zaměstnanců výrazně přispívá k dobré organizaci pracovního prostředí, kde se zahraniční zaměstnankyně nemusí obávat, že budou vystaveny trapným situacím pramenícím z neznalosti místního jazyka.

5.5.1 Charakteristické jazykové rysy účastnic

5.5.1.1 Osoba A

Tato respondentka jako jediná z dotazovaných prošla jazykovým vzděláváním. Její projev je pro Čecha velmi dobře pochopitelný, ale význačným rysem zůstává stále velmi silný přízvuk, který ale díky správné gramatické a syntaktické struktuře vět není překážkou pro porozumění sdělení. Protože má jazykově lépe zažitou spisovnou variantu jazyka, panuje u ní tendence užívat spisovné prvky i v obecné mluvě. Týká se to například souhlavného slova „jo“, které jsem za celou dobu mého působení na pracovišti z jejich úst nezaslechla. Souhlas vyjadřuje spisovným slovem „ano“

s důrazným přízvukem na první slabice. Pokud s ní komunikuje osoba, pro kterou je typické rychlejší tempo řeči, má chvílemi potíže zastihnout všechna slova v promluvě a sdělovanou informaci si obvykle vydedukuje podle základní myšlenky sdělení, z toho důvodu dochází k doplňujícímu dotazu či prosbě o zopakování informace velmi zřídka.

5.5.1.2 Osoba B

S touto ženou je komunikace ve srovnání s ostatními nejjednodušší. Protože se mezi českými mluvčími pohybuje déle než jednu dekádu, nemá sebemenší problém rozumět v podstatě čemukoliv. Přízvuk je sice velmi dobře rozpoznatelný, ale není tak výrazný jako u předchozí účastnice. Respondentka se na dobré úrovni orientuje i v rovině obecné češtiny, rozumí například českým přirovnáním (například „drží to jako hluchej vrata“ a další), idiomům (například „nosit dříví do lesa“ a další). Každý člověk (i rodilý mluvčí) potřebuje občas upřesnit, zda informaci sdělovanou protějškem správně chápe. Tyto potřeby upřesnění ale neplynou z nedostatečné znalosti jazyka, což je i případ této ženy – proto jsem se s dotyčnou shodla na odpovědi „nikdy“ u otázky 7. Tato osoba také jako jediná uvedla, že k vyjádření emocionálních myšlenek občas užívá i českého jazyka (ostatní respondentky uvedly, že pokud jsou například rozrušené a potřebují si ulevit slovním vybitím, čeština by jim k „vykřičení“ zlých myšlenek nebyla dostačující). Vzhledem k tomu, že její partner (a otec jejích dětí) je Čech perfektně ovládající i jazyk ruský, probíhá v domácnosti konverzace mnohdy jak v češtině, tak v ruštině. Tyto děti se tak plně ocitají v bilingvní rodině, ale kvůli českému vzdělání se prý lépe cítí při užívání češtiny.

5.5.1.3 Osoba C

V České republice žije nejkratší dobu, ale za pouhý jeden rok se naučila mluvit na takové úrovni, že s trochou snahy nebude mít český mluvčí větší potíže při domluvě. Tato žena používá krátké strohé věty, neužívá přívlastky a často vypouští sloveso „jsem“ z přísudku (například ve větě „já šla do kina“ namísto „já jsem šla do kina“, „já slíbila, že...“ místo „já jsem slíbila, že...“). Její přízvuk je silný, ale protože má tato osoba slabší a jemnější hlas, nepůsobí přízvuk tolik úderně, a není tak rušivým elementem narušujícím celkový výstup. Při otázce na její děti si nebyla jistá odpovědí. Se svými dětmi diskutovala o tom, zda ovládají lépe češtinu či ruštinu. Uvedly ale, že

záleží na situaci. Doma a v rámci rodiny se jim lépe užívá ruský jazyk, ale mezi kamarády a ve škole se zase cítí jistěji, pokud konverzují česky.

5.5.1.4 Osoba D

Nejvýraznějším rysem v jazykovém projevu této ženy je přízvuk. Protože je jí vlastní dominantní tón hlasu, společně s přízvukem může mít posluchač někdy pocit, že je na něj tato osoba nazlobená či mu něco vytýká, avšak není tomu tak. V mluvě této ženy se mimo jiné mohou občas objevovat ruská slova (nebo mísení slov českých a ruských jako například užití slova „zlobný“ místo českého „nazlobený“ či místo slova „zákusek“ užívá slovo „zákuska“, což je výslovnostně velmi podobné ruskému výrazu pro malou svačinu, maličkost na chuť). Vzhledem k tomu, že je matkou dnes již dospělých dětí, které zde v ČR žijí také, není divu, že jim je bližší čeština. Podle této ženy mají její děti tendenci domlouvat se s ní česky, ona si však přeje udržovat jako rodinný komunikační jazyk ruštinu, aby na domovský jazyk nezapomněly a stále si uvědomovaly svůj původ.

5.6 Shrnutí výsledků empirické části

Při prvotním přemýšlení o výsledcích tohoto dotazníku ještě před jeho realizací, jsem mylně předpokládala, že přístup k jazyku všech dotazovaných bude obdobný a jednotlivé rozhovory se budou ubírat stejným směrem. Překvapilo mě ale, že každá z osob vnímá český jazyk jinak, často v závislosti na jeho znalosti, ale ani jedna žena neřekla, že by se jí čeština nelíbila či by k ní dokonce cítila nějakou formu odporu. Nemají problém jazyk užívat každodenně (i když u většiny v počátcích jejich pobytu zde převládala potřeba často mluvit s někým svým rodným jazykem, aby tak potlačily svou touhu po domově, kultuře či po blízkých osobách, které zůstaly v Rusku). Jedna u uvedených (osoba B) uvedla, že by neměla problém, kdyby následující generace jejich rodiny mluvila dále českým jazykem (v případě, že rodina bude nadále žít zde) a ruštinu úplně opustila. Předpokládá, že se její děti v dospělosti plně ztotožní s českým jazykem a českou kulturou. Tento předpoklad u ní vznikl právě proto, že žijí v českém prostředí. Naopak osoba D by byla ráda, kdyby v rodině zůstala tradice ruského jazyka zachována. Tato respondentka také uvedla nespornou výhodu v ovládnutí dalšího cizího jazyka (kterým by tak ruština zřejmě pro další generace byla), která může zlepšit životní podmínky každého jedince (například lepší pracovní příležitosti). Žena A uvedla, že by ráda v České republice zůstala již natrvalo, a hodlá

tomu také přizpůsobit svůj následující životní styl. Důvodem, proč se nechce vrátit do rodné země, byla nechápavost a neschopnost přijmout některé povahové rysy obyvatel žijících v Rusku. Shledává Čechy prozatím jako upřímnější a ne tak dominantní. Účastnice C se prý zatím nerozhodla, zda by zde chtěla zůstat po celý svůj život, ale uvedla, že při budoucím rozhodování se určitě bude řídit i přáním svých dětí.

Všechny respondentky uvedly, že český jazyk je těžký, ale pokud se v českém prostředí pohybují denně, je relativně snadné pochytit základní pravidla jazyka. Spíše měly problémy se začleněním do naší kultury, protože někteří čeští obyvatelé stále považují přistěhovalce za „zloděje“ pracovních míst, za příslušníky komunistického režimu (tato temná část české historie je v mnoha jedincích stále velmi pevně zakořeněna) či zkrátka za cizince, kteří jsou jiní, a nemá tedy smysl se s nimi snažit komunikovat (často i kvůli jazykové bariéře). Tyto názory byly našim respondentkám mnohdy dávány najevo, jediná účastnice A, tedy ta nejmladší, uvedla, že se nasetkala s těmito názory v takové míře jako ostatní tázané, protože se pohybuje převážně v mladším studentském kolektivu. Toto může být považováno za jakýsi důkaz, že mladá generace dokáže přistěhovalce a cizince vnímat v lepším světle a být k nim tolerantnější. Tato otázka nebyla součástí dotazníku, ale během jednotlivých rozhovorů dotazované samy stočily téma k tomu, co se jim v Čechách líbí či nikoliv, zřejmě měly pocit, že mě toto bude zajímat primárně a mým cílem je právě toto zjištění. Tento prvek v rozhovoru jasně ukazoval na uvolněnost atmosféry. Protože ke mně byly účastnice naprosto upřímné i v negativních skutečnostech, byla jsem si jistá, že důvěra mezi námi není porušena a ony se nesnaží zkreslovat své odpovědi tak, aby se mi například nějakým způsobem zalíbily.

S jistotou lze říci, že opravdu není možno přistupovat k jednotlivým osobám jinak než individuálně. Můžeme jim sice klást totožné otázky, ale předpoklad stejného původu, a tím i podobných odpovědí, je mylný. Jedince fungujícího v rámci konkrétní společnosti ovlivňují faktory tak, že ho lze považovat za jedinečnou bytost, u které nikdy není špatně, že vnímá okolní skutečnosti tak, jak je pociťuje. Každá z respondentek (a i všechny jiné osoby) je souborem jednotlivých charakteristik, které jsou opět ovlivňovány specifickou kombinací sociologických faktorů, což z každého individua tvoří speciálního jedince, lze ho nazvat přímo unikátem.

ZÁVĚR

Sociolingvistika je v kontextu ostatních jazykovědných disciplín relativně mladým odvětvím. Cílem této bakalářské práce bylo přiblížit tematické vymezení, vznik tohoto oboru, ale i hlavní body, kterými se obor zabývá. Samotné vymezení oboru se zdá být náročné, jelikož hraniční lingvistické disciplíny spolu velmi úzce souvisí a může docházet k mystifikaci či záměně. Z toho důvodu byla disciplína popsána také v kontextu oněch ostatních hraničních oborů, kde bylo primární snahou najít prvky odlišující toto odvětví od ostatních. V kapitole zabývající se historií se jednalo hlavně o nalezení onoho časového období, od kterého byla lingvistika považována za společenskou disciplínu, a byl vyzdvihnut obecně společenský charakter jazyka, nikoliv biologický.

Při bádání a hledání předmětů zkoumání sociolingvistiky bylo nutno opřít se o cizojazyčné zdroje, o které je primárně opřena celá práce. Publikací lze dohledat opravdu velké množství, ale většina těch původem českých se zaměřuje spíše na lingvistiku obecnou a o sociolingvistice obsahuje pouze krátký úsek, což jen dokazuje novost oboru, a tedy nedostatek přeložených či přímo česky napsaných zdrojů. Vyjmenování jednotlivých zkoumaných oblastí v oboru bylo chvílemi složité, protože bylo potřeba nezaměnit tyto předměty s podobnými z jiných hraničních disciplín. Překládání cizojazyčných názvů do češtiny se nejevilo jako problém, jelikož i v češtině vychází tato slova z původní předlohy, a jsou tedy buď stejná, nebo velmi podobná.

Při vytváření kapitoly o metodách výzkumu došlo k výrazné inspiraci pro vlastní empirickou část, kde byla použita metoda dotazníku společně s rozhovorem, což lze označit za polostrukturovaný rozhovor. Jednalo se o metodu kvalitativní, jelikož odpovídající byly pouze čtyři. Cílem bylo zjistit, na jaké jazykové úrovni se pohybují zaměstnankyně společnosti X v závislosti na délce pobytu. Zda se v jazyce cítí sebejistě či jak vnímají dvě vybrané varianty národního jazyka. Výsledky ale předčily očekávání, jelikož bylo možno zpracovat daleko více informací, které účastnice sdělily samy bez položené otázky (například pocit začlenění do české kultury).

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Knižní zdroje:

1. BAKER, Paul, c2010. *Sociolinguistics and corpus linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press. ISBN 9780748627363.
2. BARANOWSKI, Maciej, 2015. *Sociophonetics*. In: BAYLEY, Robert a Ceil LUCAS, ed. *The Oxford handbook of sociolinguistics*. New York: Oxford University Press, Oxford handbooks in linguistics, s. 403-424. ISBN 9780190233747.
3. BAYLEY, Robert a Ceil LUCAS, ed., 2015. *The Oxford handbook of sociolinguistics*. New York: Oxford University Press. Oxford handbooks in linguistics. ISBN 9780190233747.
4. BEHRENS, Susan J. a Judith A. PARKER. *Language in the real world: an introduction to linguistics*. New York, NY: Routledge, 2010. ISBN 9780415774680.
5. CRYSTAL, David, 2003. *The Cambridge encyclopedia of the English language*. 2nd ed. New York: Cambridge University Press. ISBN 9780521530330.
6. CRYSTAL, David, 2007. *How language works*. London: Penguin Books. ISBN 9780141015521.
7. CRYSTAL, David, 2010. *The Cambridge encyclopedia of language*. 3rd ed. New York: Cambridge University Press. ISBN 9780521736503.
8. ČECHOVÁ, Marie, 2011. *Čeština - řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství. ISBN 9788072354139.
9. ČERMÁK, František, 2011. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vyd. 4., V Karolinu 2., dopl. Praha: Karolinum. ISBN 9788024619460.
10. ČERNÝ, Jiří, 1996. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia. ISBN 8085885964.
11. ČERNÝ, Jiří, 1998. *Úvod do studia jazyka*. Olomouc: Rubico. ISBN 8085839245.

12. CHROMÝ, Jan, 2014. *Základy sociolingvistiky: Učební materiál pro studenty oboru Český jazyk a literatura*. Praha: Karolinum. ISBN 9788024626444.
13. ERHART, Adolf, 1990. *Základy jazykovědy: vysokoškolská učebnice pro studijící filoz. fak. stud. oboru český jazyk a literatura. 2.*, upr. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství). ISBN 8004246125.
14. FASOLD, Ralph W. a Jeff CONNOR-LINTON, ed., 2014. *An introduction to language and linguistics*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 9781107637993.
15. FASOLD, Ralph, 2014. *The politics of language*. In: FASOLD, Ralph W. a Jeff CONNOR-LINTON, ed. *An introduction to language and linguistics. Second edition*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 383-412. ISBN 9781107637993.
16. CHOMSKY, Noam. a Anthony ARNOVE. *The essential Chomsky*. New York: New Press, 2008. ISBN 9781595581891.
17. KING, Kendall A., 2014. *Child language acquisition*. In: FASOLD, Ralph W. a Jeff CONNOR-LINTON, ed. *An introduction to language and linguistics*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press, s. 217-247. ISBN 9781107637993.
18. LOTKO, Edvard, 2000. *Slovník lingvistických termínů pro filology. 2.*, přeprac. a dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 8024401231.
19. McALL, Christopher, 2015. *Doers and makers: the interwoven stories of sociology and the study of language*. In: BAYLEY, Robert a Ceil LUCAS, ed. *The Oxford handbook of sociolinguistics*. New York: Oxford University Press, Oxford handbooks in linguistics, s. 48-66. ISBN 9780190233747.
20. MILROY, Lesley a Matthew J. GORDON, 2012. *Sociolingvistika: metody a interpretace*. Praha: Karolinum. Lingvistika (Karolinum). ISBN 9788024621258.

21. PALEK, Bohumil, 1989. *Základy obecné jazykovědy: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty filozofických fakult studijních oborů 73-11-8 Český nebo slovenský jazyk a literatura (v kombinaci s jiným jazykem) a 73-20-8 Filologie (v kombinaci dvou jazyků)*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství). ISBN 8004229379.
22. PODESVA, Robert a Devyani SHARMA. *Research methods in linguistics*. ISBN 9781107696358.
23. ROMAINE, Suzanne, c2000. *Language in society: an introduction to sociolinguistics*. 2nd ed. New York: Oxford University Press. ISBN 9780198731924.
24. SEALEY, Alison. a Bob CARTER, 2004. *Applied linguistics as social science*. London: Continuum. ISBN 0826455204.
25. SHIBAMOTO-SMITH, Janet a CHAND, Vineeta, 2015. *Linguistic anthropology*. In: BAYLEY, Robert a Ceil LUCAS, ed. *The Oxford handbook of sociolinguistics*. New York: Oxford University Press, Oxford handbooks in linguistics, s. 31-47. ISBN 9780190233747.
26. TANNEN, Deborah, 2014. *Language and culture*. In: FASOLD, Ralph W. a Jeff CONNOR-LINTON, ed. *An introduction to language and linguistics*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press, s. 353-381. ISBN 9781107637993.
27. TEUBERT, Wolfgang, 2010. *Meaning, discourse and society*. New York: Cambridge University Press. ISBN 9780521885652.
28. THOMAS, Margaret, 2011. *Fifty key thinkers on language and linguistics*. New York, NY: Routledge. ISBN 9780415373036.
29. WALKER, James A. a MEYERHOFF, Miriam, 2015. *Studies of the community and the individual*. In: BAYLEY, Robert a Ceil LUCAS, ed. *The Oxford handbook of sociolinguistics*. New York: Oxford University Press, Oxford handbooks in linguistics, s. 301-320. ISBN 9780190233747.

30. WEBB, Eric Russel, 2015. *Pidgins and Creoles*. In: BAYLEY, Robert a Ceil LUCAS, ed. *The Oxford handbook of sociolinguistics*. New York: Oxford University Press, Oxford handbooks in linguistics, s. 301-320. ISBN 9780190233747.
31. YULE, George, 2010. *The study of language*. 4th ed. New York: Cambridge University Press. ISBN 9780521749220.

Seznam příloh:

Dotazník:

Osvojování a užívání českého jazyka u zahraničních pracovních společnosti X.....49

Seznam tabulek:

Tabulka 1: shrnutí odpovědí50